

Krämarstan på Myra

Fornlämning RAÄ 265:1, "Krämarstan", Paradis 1:2 vid Lilla Högsås,
Finnerödja socken, Laxå kommun, Västergötland, Örebro län

Arkeologisk forskningsundersökning

Martin Edlund
Rapport 2016: 18

Engelbrektsgatan 3
Box 314, 701 46 ÖREBRO
Tel. 019-602 87 00
www.olm.se



Innehållsförteckning

Sammanfattning	3
Inledning.....	4
Bakgrund till projektet.....	4
Syfte och frågeställning	4
Kulturhistorisk miljö	5
Topografi och kulturhistoriska lämningar.....	5
Historisk bakgrund och källmaterial	6
Metod och genomförande	7
Resultat	8
Bebyggelse- och odlingslämningar	8
Konstruktioner	9
Fynden.....	11
Datering.....	14
Diskussion och tolkning.....	14
Bebyggelse- och odlingslämningar	14
Husgrundernas konstruktion och funktion.....	14
Föremålens funktion och användning	17
Resandebosättningen i Krämarstan	18
Referenser	18
Tekniska och administrativa uppgifter.....	20
Figurförteckning	21
Bilagor	
Bilaga 1. Anläggningsbeskrivning	
Bilaga 2. Grävenhetsbeskrivning	
Bilaga 3. Fyndlista, undersökning 2013	
Bilaga 4. Fyndlista, undersökning 2014	

Sammanfattning

Örebro läns museum genomförde 2013 och 2014 arkeologiska forskningsundersökningar inom fornlämningen RAÄ 265:1 kallat för "Krämarstan" i Finnerödja socken, Laxå kommun, Västergötland och Örebro län. Vid underökning och dokumentation av platsens deltog resandes släktingar, personer ur resandegruppen, medlemmar i Finnerödja hembygdsförening och praktiserande elever. Den arkeologiska undersökningen ingick i Örebro läns museums övergripande projekt *Att störa homogenitet* och genomfördes som en publik aktivitet. Deltagarna kunde medverka i arbetet under vägledning av arkeolog och etnolog vid undersökning, dokumentation och efterarbete. En viktig del i projektet var att undersöka och dokumentera platsen och lämningar samt tillvarata föremål. En annan viktig del var att samla in berättelser och minnen kring lämningar och föremål som har direkt anknytning till platsens och resandegruppens historia. Platsen har gjorts mera tillgänglig för besökare, genom markröjning, parkering och skyltning. Förmedlingen av arbetet har skett genom visningar, föredrag, samt kontakt på webben och till media.

Vid kartering och dokumentation av platsen framkom bebyggelse- och odlingslämningar. Inom området påträffades fossil åker som kan ha tillkommit genom röjning och odlingar. Flera ytor var röjda och stenen var upplagd i stenmurar, stenrader och rösen. Bebyggelselämningarna bestod av 17 husgrunder som ligger i flera mindre grupper, vilka avgränsas sinsemellan av diken, stenmurar eller stenrader. Husgrundernas form och konstruktion visar att merparten av husen var enkla stugor "torpstugor". Planlösningen har varit med ett rum eller 2-3 rum, varav med en stuga, kök och förstuga. Det fanns jordkällarliknande grunder som var jordkällare och jordstugor "backstuga", samt möjliga jordkojor eller tältplatser. Husgrunderna kan ha innehaft olika funktioner som bostadshus, uthus och jordkällare, men samtliga kan ha skiftat användning över tiden och fungerat som bostäder under vissa perioder.

Det undersöktes två husgrunder i den östra delen av bebyggelseområdet. Undersökningen av hus B visade en grund med syllstensrader och spismur. Planlösningen visar på en enkelstuga med stuga, kök och liten förstuga. På östra sidan fanns en tillbyggd förstuga med ingång. Husgrunden var ett bostadshus med järnspis och öppen spis, flera fönster och dörrar. Undersökningen av hus E visade även här en grund med syllstensrader och spismur. En enkelstuga med stuga, förmodat kök eller köksdel, samt en förstuga. I den västra delen var huset tillbyggt med ett förråd eller stalldel med stengolv, vilken senare kom att bli bostadsdel med trägolv. Husgrunden var ett bostadshus med en spismur, flera fönster och dörrar.

Det påträffades ett större antal fynd i de båda husgrunderna som bestod av byggnadsdetaljer, hushållsföremål och möbler, hantverks och bruksföremål, samt personlig utrustning. Det förekom fynd från hushållet med porslin, glaskärl och bestick samt möbeldetaljer. Många föremål hade en anknytning till olika hantverk med verktyg och material för metall och träarbete, samt arbete med trä, textil, tagel och schablontryck. Likaså personliga saker med textil och knappar, spännen och smycken. Föremålen kan dateras från slutet av 1800-talet och fram till 1930-talet. Husen uppfördes åren efter 1903 och var bebodda av resande fram till 1920-talet.

Inledning

Under hösten 2013 och våren 2014 genomförde Örebro läns museum två arkeologiska forskningsundersökningar inom fornlämningen RAÄ 265:1 kallat för "Krämarstan". Området med bebyggelselämningarna ligger på fastigheten Paradis 1:2 vid Lilla Högsås och Myra i Finnerödja socken, Laxå kommun, Västergötland och Örebro län. Forskningsundersökningen ingick i Örebro läns museums övergripande projekt *Att störa homogenitet*. Projektet stöttades och finansierades av utvecklingsmedel från Länsstyrelsen i Örebro Län, Region Örebro län, Statens kulturråd och Örebro läns museum. Tillstånd beviljades av Länsstyrelsen i Örebro län (dnr 431-5561-2013, dnr 431-2914-2014) samt från markägaren Daniel Karlsson. Finnerödja hembygdsförening och kontaktpersonerna Hans-Owe Persson och Lena Gribing har varit ett stort stöd och medverkande under hela projekttiden. Fältarbetet utfördes under ledning av arkeolog Martin Edlund, projektledare och etnolog Ann Hellman samt etnolog Britt-Inger Lundqvist från läns museet, med deltagande från resandes släktingar och representanter från resandegrupper, medlemmar i Finnerödja hembygdsförening, elever i Finnerödja skola och praktiserande studenter.

Bakgrund till projektet

Örebro läns museum startade 2011 det etnologiska projektet *Krämarstaden – plats och berättelse*. Studien kunde ske med stöd och medel från Länsstyrelsen i Örebro län genom det övergripande projektet *Kalejdoskop – sätt att se kulturarv*. Projektet initierades av Mia Geijer och Mikael Eivergård under projektledning av Helen Sannerstedt. Det syftade främst till att dokumentera och förmedla de berättelser som fanns om platsen och att synliggöra den etniska minoriteten resande romer. Inom projektet genomfördes seminarier, föredrag och studiebesök samt förslag till vidare arbete inom projektet med etnologiska studier, arkeologisk undersökning och tillgängliggörande av platsen.

En fortsättning av projektet kunde ske genom Örebro läns museums projekt *Att störa homogenitet* (2012-2015). Projektet initierades av Mikael Eivergård och leddes av Anna Furumark och Ann Hellman, med stöd och medel från Länsstyrelsen, Region Örebro län och Statens Kulturråd. Tillsammans med företrädare för resande och romer ska projektet utforska och synliggöra den regionala historien och förbinda den med dagens situation för resande och romer. Utgångspunkten tas i arbetet med resandebosättningen "Krämarstan", med fokus på aktiviteter som involverar resande och romer med dokumentation, insamlingar, seminarier och arkeologisk undersökning. Projektets arbetsgrupp anordnade möten och aktiviteter under hela projekttiden. Den arkeologiska undersökningen var inriktad på att öka kunskapen om lämningarna vid "Krämarstan" och dess levnadsbetingelser. Här nedan redovisas endast den arkeologiska delen inom projektet. De etnologiska studierna publiceras i ett annat sammanhang.

Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet var;

- att med arkeologens metoder undersöka och dokumentera platsen, lämningarna och föremålen i Krämarstan.
- att öka kunskapen om resandegruppens osynliga historia i Sverige, utifrån spåren och lämningarna i Krämarstan.
- att skapa och samla in nya berättelser och göra fler delaktiga i kulturarvet.

Det specifika syftet var:

- att undersöka delar av två husgrunder för att klargöra konstruktion, funktion och användningsområde.
- att kronologiskt datera husgrundernas tillkomst och övergivande.
- att samla in föremål och fastställa funktion, ursprung, användningsområde och ålder.
- att kartera samtliga lämningar på området.

Kulturhistorisk miljö

Topografi och kulturhistoriska lämningar

Krämarstan vid Lilla Högsås och Myra återfinns 2,5 km söder om Finnerödja i gränstrakten mellan Västergötland, Närke och Örebro län (se figur 1). Områdets topografi utgörs av en höglänt moränmark med mo och sand, block och berg (223 meter över havet). Centralt på området finns en större myrmark benämnd Myra eller Paradismyren. Terrängen dominerades av barrskog med gran och tall, med inslag av lövträd, buskage och låga risväxter.

Finnerödja socken ligger i Tivedens norra delar vilket är ett skogsrikt och höglänt område med inslag av småskaligt jordbruk med mindre gårdar och torp. Traktens fornlämningar och lösfynd visar inslag av förhistoriska boplatser och järnframställningsplatser nära sjöarna. De många kulturhistoriska lämningarna innehöll främst spåren efter odlingsverksamhet med röjningsrösen och torpgrunder, samt lämningar efter skogsbruksverksamhet med kolning. Finnerödja är mera historiskt känd för sin finska inflyttning från 1580-talet och under 1600-talet. Finnar från bl a Savolax röjde och svedjade mark i skogsområden som blev små odlingar och gårdar. Flera nybyggen fick namn med kyrklig anknytning som paradisgårdarna, finska personnamn eller naturförhållanden (Kjellendorff 2005:19). Namnet ”Krämarstan” finns inte belagt utan har tillkommit i folkmun och syftar på de boendes verksamhet. Krämare kommer från grekiska *chrêma* och betyder pengar, men har använts i betydelsen köpman eller handlare (Calissendorff & Larsson 1998).

Enligt de historiska kartorna så hörde markområdet vid Myra eller ”Paradismyren” till de i sydväst belägna gårdarna vid Högsås (Höksåsen). På laga skifteskartan över Högsås 1844 redovisas ett skogsskifte på utmarken, utan bebyggelse eller odling. Den häradsekonomiska kartan 1877 visas tre torp i närområdet, norr och väster om Södra Stenåsen, samt öster om stora grusvägen. På generalstabskartan 1888 visas samma torplägen, samt ett torp söder om skogsskiftet. Det förekommer hävdad mark och lövskog i anslutning till torpbebyggelsen. Det är först på en gränsförrättningskarta 1920 och den ekonomiska kartan 1958 som lägenheten Lilla Högsås 1⁶ finns medtaget. Det nuvarande bostadshuset uppfördes på 1960-talet med en stomme av järnvägsslipers. Strax intill finns ett uthus med stall och förråd från tidigt 1900-tal, byggt av enkel trästomme och brädväggar (se figur 2, 3). (RKA, LMA, LSA).

Väster om Lilla Högsås finns två områden med bebyggelselämningar beskrivna i Fornminnesregistret som RAÄ 265; Område med bebyggelselämningar, ca 360x40-90 m (Ö-V) stort, bestående av 5 husgrunder varav 2 jordkällareliknande, 4 uthusgrunder, 2 jordkällaregrunder, 1 brunn och 1 väg (se figur 4). I direkt anslutning till området ligger även ”Södra Stenåsen”, vilken är införd som RAÄ 258; Område med bebyggelselämningar efter torp, ca 40x25 m stort (VNV-ÖSÖ), bestående av 1 husgrund och 1 brunn. Under projektets gång så inventerades och karterades platsen och fler lämningar framkom (se vidare Resultat).

Historisk bakgrund och källmaterial

Den historiska kunskapen om resande och resandefolket är mindre utforskad och dokumenterad idag. Resande har i Sverige sammanförts under gruppen 'resande romer' som tillhör den nationellt erkända etniska minoritetsgruppen romer (1999). Resandes släktskap med romer är omtvistad och det finns flera teorier kring ursprunget. De två huvudteorierna är dels att resande kom från den grupp "tatare" som omtalas i Stockholm år 1512 och som anses ha sitt ursprung i Indien, dels att resande kom från soldatsläkter i Tyskland/Ryssland med ursprung i olika folkgrupper som romer. Resande delar även minoritetsspråket 'romani chib' med en variant kallad resanderomani (Hazell 2011:55ff, Sannerstedt 2011:10, NM).

Kunskapsprojekt om resandes historia har genomförts av Bohusläns museum. Arkeologiska forskningsundersökningar har utförts under ledning av Kristina Lindholm i "Tattarstan" vid Snarsmon, i Navestad socken nära gränsen till Norge. Inom *Snarsmoprojektet* (2004-2007) undersöktes en större resandebosättning där lämningar och levnadsförhållanden kunde dokumenteras från senare delen av 1800-talet (Lindholm 2005). Bohusläns museum och Östfoldmuseerna i Norge har med EU medel kunnat fortsätta projektet inom *Den skandinaviska resandekartan*. Projektet leds av Bodil Andersson som bl a dokumenterar resandeplatser och bosättningar i västra Sverige och södra Norge. Journalisten Bo Hazell har genom sina fördjupade studier och intervjuer belyst resandefolket i program för SR, UR, SVT och boken *Resandefolket – från tattare till traveller* (Hazell 2011, 2002).

Finnerödjas resandebosättning Krämarstan har varit känt hos lokalbefolkningen sedan platsen övergavs i början av 1920-talet. På 1970-talet uppmärksammades platsen inför en torpinventering och dokumentärfilm *Tattare- myter och verklighet* för SVT. Journalisten Bo Hazell som var med i filmarbetet tar särskilt upp Krämarstan i boken om Resandefolket. Underlaget bygger på intervjuer med släktingar till resande, grannar och Finnerödjabor. Många berättelser är muntliga och utgör andrahandskällor, men de kan beläggas från flera håll och i några fall har de nedtecknats. Hembygdsforskaren Rolf Andersson, vars far Karl Andersson var granne med bosättningen, har bidragit med uppgifter om platsen. (Hazell 2011:232ff). Finnerödja hembygdsförening kom i början av 2000-talet att belysa "Krämarstan" och "Finnerödjatattarna" genom föredrag och lokala efterforskningar. Lämningarna på Krämarstan kom att inventeras av Länsstyrelsen i Örebro län och medtogs i Fornminnesregistret 2007. Helen Sannerstedt genomförde 2011 för Örebro läns museum projektet *Krämarstaden – plats och berättelse*. Inom projektet gjordes en etnologisk dokumentation och genomgång av platsens historik, berättelser och källor (Sannerstedt 2011). Kristoffer Eklund utförde 2011 som praktikuppgift inom Landskapsvetenskap en *Landskapsanalys av Krämarstaden i Finnerödja Socken* för Länsstyrelsen i Örebro län. Landskapsanalysen var översiktlig med fältbesök och genomgång av historiska kartor (Eklund 2011). Nuvarande projektdel startades 2013 av projektledare Ann Hellman med en arbetsgrupp av representanter från resandegruppen, hembygdsföreningen och länsmuseet. Under projektets gång har handlingar och skrivelser i Laxås kommunarkiv eftersökts, samt fördjupning gjorts i gårds- och släkthistoriska underlag. Flera kortare redogörelser om platser och händelser i Finnerödja finns presenterat på föreningens hemsida och på informationsskyltar av Hans-Owe Persson och Lena Gribing. Fortsatta efterforskningar i det skriftliga materialet kommer att öka kunskapen om resandegruppens historia i Finnerödja.

De första resande som kom till Krämarstan var hästhandlare och hornkonstnär Johan Eriksson Thor med hustru Maria och sex barn. Han köpte mark på Myren/Paradismyr (Lagfart 1901) och byggde hus på tomten 1903. Tre av de sex barnen byggde egna hus på tomten. Med tiden kom fler resande som köpte jordlott och byggde provisoriska hus på området. Enligt muntliga uppgifter har det funnits cirka 14-15 stugor varav 2-3 som jordstugor. Många av husen var enkelt byggda, som rena lappverk, utan isolering och i några fall bemålade med blå-lila färg. Åren kring

1920 såldes och inlöstes flera hus efter stora påtryckningar och den sista familjen avhystes under dramatiska former. Många hus stod kvar obebodda fram till 1930-1940-talet och kom därefter att rivas eller flyttas. Det har uppskattats att omkring 200 resande har bott i Krämarstan under dess dryga 20-åriga tid. (Hazell 2011:242, Finnerödja hbf).

Metod och genomförande

Det övergripande projektet genomfördes under en längre tidsperiod och i flera etapper, vilket även gällde den arkeologiska dokumentation och undersökningarna. En del av dokumentationen rörde kartering och inmätning, samt beskrivning av synliga lämningar på området. Beskrivningar upprättades och inmätningarna gjordes med en handburen GPS för vidare framställning av områdesplaner i GIS. Under projektets gång så påträffades nya lämningar vilka infogades i områdesplanerna.

Undersökning inleddes med handröjning av träd, sly och buskage på lämningarna. Grävningen skedde för hand med spade och skärlev, samt urval för torrsålning. Beskrivningar gjordes på separata blanketter och i dagbok. Fotodokumentation skedde med digital kamera och videokamera. Metalldetektor användes för att lokalisera föremål som kunde ge underlag och datering. Ett tillfälligt koordinatnät med avvägningspunkter sattes ut vid de lämningar som undersöktes. Detaljritningar uppfördes för hand i plan och i profil, med en efterföljande digitalisering. Alla påträffade fynd samlades in med lägesuppgifter och eventuellt förhållande till lager/konstruktion. Det framkom inga bevarade spår av osteologiskt material eller makrofossil för en vidare analys. Efter undersökningen kom insamlat material att registreras och selekteras för gallring.

Vid undersökningarna valde arbetsgruppen att arbeta med husgrunderna på den östra delen av området. Husgrunderna var de första lämningarna som upptogs i FMIS och startpunkten för guidningar på området. Det var inte känt när eller vem som låtit bygga husen, men de förmodades ha tillkommit tidigt inom bebyggelseområdet. Undersökningen 2013 kom att beröra husgrunden (A17, hus B) och den fortsatta undersökningen 2014 kom att beröra husgrunden (A26, hus E). Husgrunderna kom att undersökas som sammanhängande grävnheter, istället för separata mindre schakt och rutor. Inom hus B berörde undersökningen hela den norra och södra delen av grunden. Stensyllen och spismuren undersöktes inte i botten, utan konstruktionerna fick ligga kvar orörda och lämnas synliga. Efter undersökning så täcktes den inre delen av grunden med jordfyllning och tegelstenar lades på spismuren. Inom hus E så undersöktes hela den västra delen av grunden ned till en stenpackning. En mindre yta av den östra delen av grunden undersöktes, samt ytor längs med stensyllen. Grunden och stenpackningen undersöktes inte i botten, utan lämnades synlig för besökare. Vid brunnen och jordkällargrunderna företogs endast rensning och detaljuppmätning.

Undersökningen genomfördes likaså med inriktning på delaktighet och kunskapsförmedling. Deltagarna fick en kortare introduktion i arkeologi och möjlighet att vara med i hela processen med förberedelse, undersökning och efterarbete. I samband med både fältarbetet och efterarbetet hölls samtal om husgrunder och föremålens användning och kopplingar till berättelser och minnen. Förmedlingen av fältarbetet och resultaten kom att ske på flera sätt. Många besökare deltog på fältvisningarna och föredragen som anordnades med hembygdföreningen. Arbetet kunde följas på länsmuseets hemsida och på facebook. Media gjorde reportage i SVT för kanal TV4, i SR för Lokalradion och i tidningarna Nerikes Allehanda och Mariestads Tidning.

Resultat

Vid undersökningen genomfördes en förnyad inventering och kartering av området. En översiktlig områdesplan upprättades och samtliga lämningar/anläggningar mättes in och beskrevs (se figur 5, bilaga 1). Området var kraftigt igenväxt och inom flera lämningar växte stora träd. En del av arbetet blev att göra platsen och lämningarna mer tillgängliga, vilket gjordes succesivt genom röjning för hand och med skogsmaskin. År 2013 undersöktes husgrund (A17, hus B) och vid den fortsatta undersökningen 2014 följde husgrund (A26, hus E). De båda husgrunderna avröjdes från träd, buskage och grenar samt ett tunt markskikt av mossor, gräs, barr och löv. År 2014 genomfördes likaså en röjning och detaljuppmätning av två husgrunder/ jordkällargrunder (hus N, A56 och hus P, A62) i den västra delen av området samt brunnen (A2) i den östra delen av området.

Bebyggelse- och odlingslämningar

Området med bebyggelselämningarna var enligt Fornminnesregistret ca 360x40-90 m meter stort i öst-väst. Det visade sig att området var något större i den östra delen och totalt ca 430 m lång i öst-väst. Inom området framkom det fler lämningar av olika typer bestående av både bebyggelselämningar och odlingslämningar. I den östra delen av området fanns ett sentida påfört jord-/stenupplag, cirka 43x32 m stort och upp till 3,0 m högt. Det innehöll fyllnadsmassor av sten, jord, grus och tegel, samt avfall av metall, glas och plast. Stora delar av bebyggelseområdet var igenväxt med löv- och barrskog och samtliga lämningar var överväxta med träd, buskage och mossor.

Bebyggelselämningarna bestod av 17 *husgrunder*, vilka har olika form och konstruktion. Ytterligare en husgrund finns i anslutning vid Södra Stenåsen (tillhör RAÄ fl 258). Lämningarna förekom som friliggande och i mindre grupper längs med den stora grusvägen i Öster och vägar/stigar inom området. Grunderna var mellan 4,0-9,5 m stora med en kvadratisk eller rektangulär form. Husgrunderna bestod till konstruktionen av 10 stengrunder med enkla syllstensrader, av tätt lagda 0,2-0,8 m stora runda och kantiga stenar. Det fanns 5 jordkällarliknande grunder som var 4-6,5 m stora, med 1-2 m breda väggar. På insidan var väggen kallmurad av sten lagd i flera skift och på utsidan var en sten- och jordvall. Likaså förekom 2 gropformade grunder, vilka var fyrsidigt formade nedgrävningar. Några husgrunder hade en mindre tillbyggnad på lång- eller kortsidan, vilka var 2-5 m stora med separata syllstensrader.

Inom bebyggelseområdet fanns det 3 *brunnar*, samt ytterligare en brunn vid Södra Stenåsen (RAÄ fl 258) och en brunn nedanför Lilla Högsås. Brunnarna var 1,0-1,2 m stora och byggda med kallmurade väggar av rund och kantig sten. Tre av de fem brunnarna kan beläggas som vattenförande. Inom området fanns fyra *vägar/stigar* som var 45-400 m långa. Den främsta vägen kallades för ”Storgatan” och den band samman husgrupperna i öst-västlig riktning. Från den större vägen utgick mindre vägar/stigar till Södra Stenåsen och Lilla Högsås.

Mellan bebyggelselämningarna påträffades ett flertal odlingslämningar. De bestod av minst åtta *fossila åkerytor*, vilka var mellan 20-60 meter stora, med kantig form och ett tunt skikt av humusblandad mo. Inom den västra och östra delen av området fanns även delvis stenröjda markytor omgärdade av stenmur/stenrad och diken. Åkerytorna och de röjda markerna har troligen tillkommit genom odlingsverksamhet. Det förekom minst åtta större *diken* som låg huvudsakligen i N-S riktning samt mindre kantdiken i anslutning till den fossila åkern. Dikena var nödvändiga för att dränera odlingsmarken och bebyggelsen, men kan även ha fungerat som gränsmarkeringar.

Det fanns 19 *stenmurar* som var 6-121 meter långa och bestod av större kantsten och mindre stenfyllning samt staplade sten i flera skikt. Likaså åtta *stenrader* som var 7-35 meter långa med enkla eller dubbla rader av större stenar. I anslutning till den fossila åkern och stenröjda marken fanns tre *röjningsrösen*, samt ett röjningsröse vid Södra Stenåsen (RAÄ fl 258). De var oregelbundna 2,5-8,0 meter stora och låg upplagda vid stenblock.

På den nordvästra änden av stenmuren (A15) påträffades en *hård/eldplats?* (A 16). Det fanns ett brand- och avfallslager med mylla, kolrester och smälta glasklumpar. På och vid stenmuren syntes fynd som t ex flaskglas, plåtar, skorstensrör, bandjärn, emaljfat och spik. Förmodligen är det rester efter en hård/eldplats ovanpå stenmuren. Inom bebyggelseområdet förekommer även ett flertal *lösfynd* som inte tillvaratogs. Dessa låg vid husgrunder och rotvältor och bestod främst av metallplåtar, zink-och emaljkärl, glasflaskor och porslin. Flera kärl visade även hål efter skytteövningar. Enligt muntliga uppgifter skulle det förekomma en ristad sten på området samt blåmålat virke, vilket inte kunde återfinnas.

Konstruktioner

Husgrund – Hus B

Husgrunden (A17) syntes som en överväxt rektangulär 7x4 m stor förhöjning, belägen i nord-sydlig riktning med kortsidan mot ”Storgatan”. Flera syllstenar var synliga och den inre markytan låg i nivå med grunden. I den centrala delen fanns ett rundat spismursröse som var en halvmeter högt och med enstaka synliga tegelstenar (se figur 6-10 och bilaga 1, 2).

Grunden bestod av fyra enkla syllstenrader med tätt lagda stenar i 1-2 skift. Stenarna var runda och kantiga 0,2-0,6 m stora med mindre inkilade stenar emellan. I hörnen fanns något större syllstenar än de som var i raderna, utom i det nordöstra hörnet där det fanns en stengrupp. Syllstenarna var anlagda direkt på moränen samt grunt nedgrävda i moränen. Grunden undersöktes inte utan stenarna framtogs för att vara synliga.

I den centrala delen av grunden fanns ett *spismursröse*, vilket bestod av lösa tegelstenar, tegelfragment, murbruk och kolbitar. Spismurens grund utgjordes av en rektangulär bas 2x1,5 m stor av rundade 0,1-0,3 m stora stenar. I mitten av spismuren fanns en rektangulär tegelram 1,1x0,9 m stor lagd i ett skikt. Tegelstenarna var handslagna och 25-28 cm stora. Vid spismurens norra del fanns föremål till en spis med plåtar och beslag till en spiskåpa samt spisplatta. Inom grunden fanns även utspridda plåtar, beslag, rökrör och spjäll till eldstaden. Spismursröset undersöktes inte i botten utan kvarligger synlig. På vardera sidan om spismuren fanns två enkla *syllstensrader* som var 0,75-1,0 m långa och bestod av tätt lagda rundade stenar 0,3-0,5 m stora. Syllstensraderna utgjorde troligen ett underlag för mellanväggar, vilken tillsammans med spismursröset avdelade grunden i två byggnadsdelar.

Den *södra byggnadsdelen* var kvadratisk och 4x4 m stor, vilken har utgjort ett rum. Under ett tunt markskikt följde ett lager av mörkbrun sandig humus, med mycket tegelbitar, kol- och träbitar med näver. Lagret innehöll rivningsmaterial och fynd av glas-, porslins- och metallföremål. Längs med insidan av syllen framkom fönsterglas och fönsterdetaljer, vilket visar att det har funnits flera fönster i rummet.

Den *norra byggnadsdelen* var rektangulär och 4x3 m stor, samt bestod av två rum. Under markskiktet följde ett lager av mörkbrun sandig humus med mycket tegelbitar, murbruk, kol- och träbitar. Lagret innehöll rivningsmaterial och fynden bestod av glas-, porslins-, tyg- och metallföremål. Längs med den norra och västra sidan av syllen påträffades fönsterglas och det har funnits minst två fönster i rummet. Det påträffades även flera mindre tygstycken invid syllen.

Det fanns inga tecken på något jordgolv i huset. I grundens botten fanns ljusbrun sandig humus, med kol, sot och småsten, vilket följdes av moig morän. Mitt i rummen och i rummens hörn mot stensylen och murstocken, fanns flera *grundstenar*, samt grupper av sten och tegelsten.

Dessa var placerade på lägre nivå än grundens syllstenar. Stenarnas placering tyder på att de har ingått i golvet konstruktion och troligen använts som stöd för bjälklaget som var under ett trägolvl.

En *stenpackning* påträffades på utsidan av grundens östra långsida och låg närmast det norra rummet. Den bestod av en kvadratisk stenpackning 1,5x1,5 m stor och uppbyggd av 1-2 skikt med rundade 0,1-0,3 m stora stenar. Fynden bestod av glas, porslin och flera järnband. Stenpackningen var anlagd direkt mot grunden, men den undersöktes inte i botten. Konstruktionen var en tillbyggnad på grunden och utgör troligen ingången till huset.

Husgrund – Hus E

Husgrunden (A26) syntes som en överväxt rektangulär förhöjning 9,5x5 m stor, belägen i öst-västlig riktning med långsidan mot ”Storgatan”. Ett flertal syllstenar var synliga och centralt fanns ett flackt spismursröse. Inom den östra delen av grunden låg markytan i nivå med syllstenarna och i den västra delen befann sig marknivån lägre än syllstenarna (se figur 11-15 och bilaga 1, 2).

Grunden bestod av fyra enkla syllstensrader med tätt lagda stenar i 1-2 skift och var 0,15-0,4 m hög. Den västra delen av grunden och syllstensraderna var anlagda cirka 0,2 m lägre än den östra delen av grunden och var konstruerad på samma sätt. Stenarna i syllstensraderna var runda och kantiga 0,3-0,7 m stora med mindre inkilade stenar. I grundens hörn och mitt på långsidan fanns större syllstenar, 0,5-0,7 m stora. I det sydöstra hörnet nyttjades likaså ett naturligt stenblock 1,4 m stort. Syllstenarna var kraftigt brandskadade och hade skörbränd och skärvig yta, samt lösa stenflisor på och vid grundens sidor. Syllstenarna var anlagda direkt på moränen eller delvis nedgrävda.

I den mittre delen av grunden fanns ett *spismursröse* som var 3 m i diameter och 0,2 m högt. Spismursröset undersöktes inte men den högre delen låg centralt i grunden och det fanns tegelbitar, murbruk, runda och kantiga stenar 0,2-0,4 m stora. På västra sidan av spismursröset och i kanten av västra byggnadsdelen, framkom delar av *syllstensrad* som var 5 m lång med tätt lagda rundade stenar 0,2-0,6 m stora. I anslutning till spismursröset och grundens södra och norra sida, fanns ytterligare stenar som kan tyda på syllstensrader. Spismursröset och syllstensrader avdelade grunden i två byggnadsdelar.

Den *östra byggnadsdelen* var rektangulär 6x5 m stort i öst-väst. Byggnadsdelen består troligen av två till tre rum och en spismur. Endast en mindre östlig del av ytan undersöktes, samt ytor längs med syllstensraderna. Under markskiktet fanns ett lager av svart humös jord med sot och kol, samt mycket tegelbitar och skärvig sten. Lagret innehöll brandrester från byggnaden samt brandskadade fynd med glas, spik, möbelbeslag, lampa och porslin. Det påträffades mycket fönsterglas vid den södra och östra syllen, vilket visar att det förekommit fönster. Det fanns inga tecken på jordgolv och i botten fanns ett brunt flammigt sandlager med sot och småstenar, vilket följdes av moig morän. Söder om spismursröset och på stengrunden fanns en stenpackning med mindre runda och kantiga stenar, som kan utgöra ingången till huset.

Den *västra byggnadsdelen* var rektangulär 5,0x3,5 m stor i nord-syd och bestod av ett rum. Under markskiktet fanns ett lager av svart humös jord med sot och kol, med inslag av tegelbitar och skärvig sten. Lagret innehöll brandrester från byggnaden samt fynd som var brandskadat med glas, spik, taklampa, möbelbeslag, dörrgångjärn, hästsko och hästkosömmar. Vid den södra och västra stensyllen framkom smält fönsterglas samt dörrgångjärn, vilket tyder på flera fönster i rummet och en dörr. I mitten av rummet fanns två parallellt stående *grundstenar* som var 0,45 m stora. Ytterligare grundstenar fanns placerade invid syllstensraderna. Stenarna har varit en del av konstruktionen och förmodligen använts som stöd för bjälklaget till ett trägolvl. Under brandlager och grundstenar framkom en *stenpackning* inom hela rumsytan. Stenpackningen bestod av tätt lagda runda och flata stenar 0,1-0,45 m stora, varav merparten var 0,2-0,3 m stora.

Stenpackningen var ojämn och sluttade mot norr. Konstruktionen undersöktes inte i botten utan kvarliggare synlig.

Husgrund – Hus N

Husgrunden (A56) kom att detaljuppmätas och syntes som en gräsklädd välvd förhöjning, som var nedgrävd i norrslutning vid kanten av stenmuren (se figur 16-18 och bilaga 1). *Grunden* var jordkällarliknande och byggd i formen som en backstuga, med rektangulär form 6,5x5,5 m stor. Den östra delen var invändigt 2,1x2,1 m stor. *Väggarna* var 1,3-1,8 m breda och 0,9 m höga i sitt raserade skick. Invändigt var väggen kallmurad i 3-4 skikt av 0,3-0,5 m stora stenar och mindre inkilade stenar. På utsidan bestod väggen av en sten- och jordvall. Det fanns tre öppningar i väggarna varav en öppning för *ingång* i den norra sidan, 1,3 m lång och 1,1 m bred. En *fönsteröppning* i den östra sidan, 0,6 m bred och en *dörröppning* i den västra sidan, 1 m bred. Grunden hade en *utbyggnad* i den västra delen, 5,5x1,75 m stor, med syllstensrader. Längs med grundens utsidor fanns avlånga *gropar* eller rännor. Det kunde inte ses några spår efter någon eldstad, men enligt muntliga uppgifter har husgrunden varit bebodd.

Husgrund – Hus P

Husgrunden (A62) kom att detaljuppmätas och kunde ses som en gräsklädd välvd förhöjning, som var nedgrävd i den västliga slutningen (se figur 19-21 och bilaga 1). *Grunden* var jordkällarliknande och byggd i formen som en jordkällare, med kvadratisk form 6x5,5 m stor. Den inre delen var kvadratisk och 2x2 m stor. *Väggarna* var 2 m breda och 1,3-1,6 m höga. Insidan av väggarna var kallmurad med 4-6 skift av 0,2-0,75 m stora stenar och mindre inkilade stenar. Den östra kortsidan var kallmurad till en tresidigt formad gavel. Väggen utsida bestod av en sten- och jordvall som avgränsades av en kantrad av större stenar. En *ingång* fanns i den västra kortsidan som var avlång 1,4 m lång och 1,1 m bred. Vid röjning framkom många lösa stenar i rummet och ingångsdelen. Enstaka stenar var kluvna eller tuktade och en sten hade borrhål. På norra väggen påträffades fynd av flaskglas. Det syntes inga spår efter någon eldstad, men enligt muntliga uppgifter har husgrunden varit bebodd.

Brunnen – Anl.2

Brunnen (A2) kom att detaljuppmätas och kunde ses som en stensatt grop vid vägen, som var nedgrävd i den västliga slutningen (se figur 22-24 och bilaga 1). Brunnen var skadad och delvis raserad av skogsarbete. Den hade en rundad form och var utvändigt 2,5 m stor och invändigt 1,1 m i diameter. Den östra *brunnsväggen* var bevarad och bestod av kallmurade runda stenar 0,3-0,5 m stora, med mindre inkilade stenar. *Brunnsbotten* var stenfylld med viss förekomst av vatten och det nuvarande djupet var endast 0,75 m. Enligt muntliga uppgifter har brunnen varit öppen och vattenförande. Likaså ansågs det vara den enda brunnen som användes av de boende och att den även gav upphov till vägen. Detaljritning gjordes i plan och profil.

Fynden

Vid undersökningen påträffades ett stort antal fynd vilka samlades in via grävnheter och fyndenheter med markerat koordinatläge. Fynden består av olika materialtyper som metall (järn, koppar, koppar/mässing), porslin, keramik, glas, tegel, textil, trä, bruk och sten. Några metaller är svårbestämda i sitt korroderade tillstånd. Mässing som är en kopparlegering får en grön färg och zink/järnplåt samt bleck/tennplåt får en gråvit färg. Vid 2013 års undersökning registrerades 195 fyndposter (se bilaga 3) och vid undersökningen 2014 upptogs 330 fyndposter (se bilaga 4).

Det rörde sig om både hela och trasiga föremål och deras läge och spridning ger viss ledning till funktion och användning (se figur 25-28). Det bör påtalas att föremålens läge kan ha påverkats av andra påverkande faktorer som husrivning, brand och växtlighet. Vid undersökningen påträffades små blå färgrester i hus B. Det antogs först vara ”krämarblå färg”, men visade sig vara blå färgflagor från porslin. Föremålen har indelats övergripande efter förmodade funktions och användningsområden med byggnadsanknutna föremål, hushållsföremål och möbler, hantverks och bruksföremål, samt personlig utrustning.

Byggnadsdetaljer

En fyndgrupp bestod av byggnadernas konstruktioner och detaljer. Ett stort antal *spikar* samt *bandjärn* och *krokar* av varierande storlekar påträffades längs med husgrundernas syllstensrader och visar på sammansättning i hus B och hus E. Tegelstenar och murbruk från spismursröset och del av en tegelpanna från taket. Inom hus B påträffades delar av *spiskåpor* med plåtar, beslag och rör, samt ramar från *spjällen* och tillbehör från en järnspis med *spisplatta*, *spiskrok* och *ugnsplåt*. Det hittades många fönsterdetaljer som rikligt med *fönsterglas*, men även *fönsterhakar*, *fönsterplåt* och *fönsterbåge* från båda husens sydliga samt västliga och östliga väggar. Från husens ingångar och dörrar hittades *gångjärn*, *låshus* och *nycklar*.

Hushåll och möbler

En annan fyndgrupp tillhörde hushållsanknutna föremål och möbeldetaljer. Det påträffades främst fragment av *porslin* med fat/tallrikar, skålar och kopp, men även enstaka kärl i *keramik* och *stengods*. Porslinet hade helvit glasyr men i ett par fall med enkel dekor i form av linjer, rankor och blommor. I ett par fall fanns det kvar stämpel eller dekor som visade på tillverkningsplats och tidsperiod. Ett porslinsfat med blå dekor i hus B hade en stämpel från Rörstrand. Den var ingraverat med servicens namn ”SALLY” och signatur ”E” för dekoratören Astrid Ewerlöf visar att det tillverkades mellan 1911-1915 (Fredlund 1997:115, Signaturer.se.) Ett annat porslinsfat med blomdekor i hus B hade stämpel från Carl Tielsch & Co. Det kommer från en porslinsfabrik i Altwasser (Tyskland) och tillverkades mellan 1875- ca1900 (PM&M). Merparten av kärlen i hus B och E var utan dekor, eller med enkel dekor i jugendstil, och har förmodligen tillverkats mellan 1900-1925 (Fredlund 1997, Lorenz, K 1997).

Det påträffades även glaskärl med *dricksglas*, *glasskål*, *glasburk* och *flaskglas* inom båda husen. Här fanns både klart, grönt och brunt buteljglas, samt en liten parfymflaska. Inom och strax utanför köket i hus B och E påträffades delar av bestick, såsom en *sked* och *slev* i nysilver, samt *gaffel* och en *kniv* i järn. Bestickens form och dekor med en medaljong visar på sekelskiftet 1900 (Fagerlind 1989:31). Det fanns även en *borste* av hästtagel virat kring ett kopparskaft i hus B. Möjligen har den använts som diskborste eller vid förtenning av kopparkärl enligt muntliga uppgifter. Dessutom delar av hushållsskärp med *stekpanna* och *kaffekanna* av koppar. En stämpel visade Westerås metallfabrik som var verksamt fram till 1890-talet (www.digitaltmuseum.se).

Det förekom ett flertal möblerdetaljer inom hus E med *beslag*, *gångjärn*, *handtag*, *nycklar*, *låshus* och *hänglås*. Detaljerna tyder på att möblerna har varit mindre skåp, byråer och kistor som stått utmed rummets väggar. Det påträffades likaså delar av *lampor* med glaskupor, prismor, brännare, kedjehållare och fot i gjutjärn och mässing. Fotogenlampor har funnits hängande i taket och stående på möbel i rummet. Dekoren på möbelbeslag och lampor var i jugendstil med växtslingar, blommor och figurer.

Hantverk och bruksföremål

Ett stort antal fynd kom från olika hantverk med verktyg och spillbitar, samt från olika bruksföremål. Verktygen för både metall- och trähantverk fanns i hus B med en liten *hammare* för fin-/plåtsmide, *mätsticka*, *punsar*, *bågsåg* och *skedborr*. En *yxa* påträffades under en flat sten utanför förstugan. Ett flertal verktyg för trähantverk framkom i hus E som *hyvlar*, *stämjärn*, *mejslar*, *håljärn*, *bågsåg*, *kil*, samt *brynen* av sandsten och skiffer. Från metallhantverket fanns det spillbitar och klipp från *järnplåt*, *zink-/bleckplåt*, samt *koppar-/mässingsplåt*. Det förekommer även *koppar-* och *järntrådar* från hus B. En *fingerborg* av koppar och en *sländtrissa* i trä kan tyda på textilt hantverk i hus B.

Ett intressant fynd var det stora antalet utstansade bokstäver och siffror i kopparplåt från hus B och hus E. Det var *schabloner* i kopparplåt med utstansade bokstäver i skrivstil för tryck av färg på papper, plåt eller textil. Det framkom ett runt *plåtlock* till en tunna och *skyltar*, varav en med texten ”Helios Vita Tvätt-Björn, tvättar allt - skadar aldrig”. Liknande reklamskyltar från Helios var i bruk på 1920-talet (Conradson & Nessle 1980:44,67). En *hästsko* påträffades i stenläggning inom västra delen av hus E. Likaså framkom *hästskosömmar* invid båda husen. Ett märkligt fynd var de 64 *patronhylsorna* av mässing och smält bly som påträffades i Hus E. Hylsorna var 30 och 55 mm långa med kantrand/fläns och stämpel (Krona, K&C, 1904-1909). Kuldiametern var 6 och 15 mm (kaliber) och användes i kulgevär och hagelgevär. Många patronhylsor hade sågats av och enligt muntliga uppgifter kan syftet möjligen ha varit att anpassa dem till revolver. Genom att korta ned hylslängd, behålla slagstift och öka kuldiametern så passar patroner till revolverar som fanns vid sekelskiftet (Alm 1953: 267, 295).

Personlig utrustning

En annan grupp av fynd kom från personlig utrustning, saker och tillhörigheter. Inom hus B fanns delar av *textilier* från olika typer av klädnader som ytterplagg, kavaj/ jacka och byxor. Tygbitarna var av både slätt och grovt maskinvävt tyg i brunt, svart och brunsvart randig bomull. Det påträffades del av *skor* med skosula och klack i läder samt klackjärn. Textilierna påträffades vid norra och nord-östra väggen och har troligen återanvänts för tätning av huset.

Inom båda husen påträffades rikligt med *knappar*, *hyska-hake* och *spännen*. Knapparna var av koppar/mässing, järn, glas och horn/ben. Ett par knappar i koppar hade dekor med ”krönt ankare”, vilket fanns vid flottan under sekelskiftet 1900. Det fanns spännen och hyska-hakor i järn och koppar till bälte, kläder, seldon. Här fanns även bygel till *börs* och låshus till *väskor/kappsäck* i hus B och hus E. Andra personliga saker var en *löstand* av guldtäckt tand/metall med bygel inom hus E och del av ett *munspel* i koppar från hus B.

Enstaka smycken fanns inom hus E med en oval *medaljong* i koppar för fotografi, samt en rund *brosch* av koppar med emblem. Den senare hade krönt monogram för Karl XV (Bernadotte), som hade regeringstid mellan 1859-1872. Vid hus B framkom tre *mynt* av koppar varav 5 öre år 1900, 1 öre år 1901 och 1 öre år 1903. Ett kopparmynt fanns inom hus E med 1 öre 1901. Samtliga mynt var från Oscar II's regeringstid mellan 1872–1907.

Det påträffades två *stämplar*, varav en i hus E med kopparhandtag formad som växtslinga och ingraverat ”LAS”, vilket kan stå för Leonard AlexandersSon, samt en läderstämpel i hus B med text ”Gustaf Pettersson, Nybygget, Finnerödja”. Det påträffades delar till *klockor*, dels ett fickur i hus E med öppet urverk och dosformigt fodral (boett) från sent 1800-tal, dels kugghjul och kantbeslag i koppar till ett väggur i Hus B (Pipping 1995:155, 164).

Datering

Husen har varit bebodda under en längre tidsperiod och många föremål har blivit kvar i rivningsresterna (Hus B) och i brandresterna (Hus E). Vid undersökningen framkom föremål som kan dateras från slutet av 1800-talet och fram till 1930-talet. Dekor på porslin och möbelbeslag visar främst Jugendstilen. Några föremål som mynten, smycken och stämplade föremål kan dateras mera precist till sekelskiftet år 1900 och de första åren därefter. Källorna visar att flera av husen har tillkommit och använts under perioden 1904-1920, samt varit öde eller sporadiskt använda mellan 1920-1940.

Diskussion och tolkning

Bebyggelse- och odlingslämningar

Vid inventeringen och karteringen av området så framkom det fler lämningar än de som var kända vid tidigare inventering och troligen finns det ytterligare lämningar som idag är dolda. Lämningarna bestod av både bebyggelse- och odlingslämningar med husgrunder, fossil åker, röjningsrösen, stenmur, stenrad, diken, brunnar, vägar och lager. De var främst belägna längs med den öst-västligt orienterade vägen/stigen ”Storgatan”, som i sin tur följde områdets södra ägogräns. Husgrunderna var placerade i flera mindre grupperingar, som i sin tur låg en bit ifrån varandra. Närmast husgrunderna fanns stenröjda fossila åkerytor och röjda markytor. Röjningssten har lagts upp i stenmurar, stenrader och röjningsrösen, samt förmodligen använts till husgrunder och vägar. Omkring husgrunderna och den stenröjda marken fanns stenmurar, stenrader och diken, vilka avgränsade markerna i mindre ytor.

Med ledning utifrån hus och avgränsningar, så kan området ha varit indelat i minst sex separata enheter. Den stenröjda marken och dikningen har skapat möjlighet för hus och boende, samt enklare odling och betesmark. Enligt muntliga uppgifter hade ”krämarna” inget jordbruk, men däremot mindre potatisland (Sannerstedt 2011:17, Eklund 2011). Utifrån lämningar och de historiska kartorna så framgår det att markerna har röjts och hävdats, men detta kan ha skett både före, under och efter Krämarstans tid. Många utmarker nyttjades för bl a odling (svedjor), våtmarksäng, vallning, kolning och virkesuttag. Enligt skriftliga och muntliga uppgifter har bebyggelsen tillkommit efter hand. Vid arbetsgruppens genomgång av kommunala arkivhandlingar så framgår det att Krämarstan kom att delas upp och säljas i flera jordlotter och husandelar mellan de resande. Det första huset byggs 1903 vid den större grusvägen och i närheten av den nuvarande lägenheten Lilla Högsås. Därefter byggs det hus längs med vägen/stigen ”Storgatan” inne på bebyggelseområdet.

Husgrundernas konstruktion och funktion

Bebyggelselämningarna bestod av 17 husgrunder samt en husgrund vid Södra Stenåsen (se figur 29). Husgrunderna var konstruerade som stengrunder, jordkällarliknande grunder och gropformade grunder. *Stengrunderna* var byggda av enkla syllstensrader med tätt lagda stenar. Husens form och indelning visar att det har varit ett till tre mindre rum. I några fall förekom rester av spismur eller förekomst av tegelstenar. Husen var enkelt byggda och bestod förmodligen av ett ramverk i trä med brädväggar. Flera hus var utan isolering och i andra fall kan det ha använts torv, spån, halm och textil. Taken kan ha täckts med olika material som taktegel, bräder, takspån och kluvor med torv. Det framkom några få bitar taktegel vid hus B och hus G och kanske var bara delar av taket täckt med tegel. Enligt uppgifter var flera hus grå och

omålade, men i något fall så var hela huset eller dörren målad med blå-lila färg. Lokalt kallades färgen för ”krämarblått” och den har iakttagits vid byggnadsinventering (Hazell 2011:234).

Det fanns även *jordkällarliknande grunder* som var byggda av sten- och jordväggar. De var anlagda på marken eller delvis nedgrävda i en sluttning. Väggarna bestod på insidan av kallmurad sten lagd i flera skift, och på utsidan av en sten- och jordvall. Taken kan ha täckts av material som bräder, takspån och kluvor med torv. Grunden i Hus P hade en tresidigt formad gavel, vilket kan tyda på ett sadelformat tak. De jordkällarliknande lämningarna kan utifrån form och konstruktion ses som både jordstugor ”backstugor” och som jordkällare. Ett par lämningar var mera osäkra och ses som *gropformade grunder*. Möjligen kan de ha använts som tillfälliga kojor eller tältplatser, vilket inte lämnar så tydliga spår i marken.

Jämförelser kan göras med undersökningen vid Snarsmon där minst 12 olika husgrunder förekommer. Husgrunderna var konstruerade på olika sätt, som ingrävda med kallmur/jordvägg, med stenblock, med syllstensrad, i form av gropar, samt med röjd yta och låg vall. Det undersöktes dels en större husgrund (jordstuga) som var ingrävd med kallmur/jordvägg och eldstad. Dels undersöktes en mindre husgrund med stensyll utan eldstad, men i båda fallen tolkades de som bostäder. En tredje undersökt husgrund hade mur/stenrad, eldstad och stengolv, vilken tolkades först som stall och senare som kollektivt kök (Lindholm 2005, 2006, 2007:18). Paralleller kan även göras med Tomas Jönsson studier av jordstugor och jordkojor i södra Sverige och i Örebro län. Inom länet så granskades ett 30-tal byggnader vilka var av varierande form och konstruktion. De enklaste var jordkojor som motsvaras av kolarkojor, med en grop i marken och låg jordvall. Till de mera uppbyggda hör jordstugor eller backstugor, vilka var ingrävda i marken med jord-/torv-/stenvägg. Begreppet ”backstuga” har dock använts för många olika former och konstruktioner, men de var byggda på ofri grund och utan odlingsmark (Jönsson 1981). Torp och backstugor var vanligt förekommande i Finnerödja socken under 1800- och tidigt 1900-tal, och många finns utmärkta på de historiska kartorna. Ett stort antal husgrunder har även medtagits i olika inventeringar, men beskrivningarna är i flera fall översiktliga och det framgår inte hur de var konstruerade. Studier visar att torp och backstugor var boende för samhällets egendomslösa som t ex dagsverksarbetande, hantverkare, gårdsfarihandlare. Backstugor i form av jordstugor var främst nödbostäder, som vanligen beboddes av de fattigaste och socialt utstötta människorna på landsbygden (Jönsson 1981:59).

De påträffade husgrunderna i Krämarstan har förmodligen haft olika funktioner under bebyggelsens användningstid. En vanlig indelning av funktionen är bostadshus, uthus/ladugård och jordkällare, vilken utgår ifrån grundernas konstruktion och förekomst av eldstad/spismursröse. Primärt kan de större byggnaderna ha fungerat som bostadshus, men spismursröse finns inte i alla husen. Uppvärmning och matlagning har förmodligen skett på flera sätt med öppen spis, järnspis, lös kamin samt eldplats utomhus. De mindre byggnaderna kan vara uthus för hantverk, förråd, kök eller bostad under sommartider. Husgrunder med sten- och jordväggar kan vara både jordkällare för matförvaring av t ex potatis och jordstuga som en bostad. Enligt muntliga uppgifter från Krämarstan så har de jordkällarliknande grunderna använts som bostad under vissa perioder. Flera husgrunder har en tillbyggnad på gavel eller långsida, vilka kan ha fungerat som förråd/bod eller förstuga. Tillbyggnaderna har lokalt kallas för ”luta” och var enklare byggnader mot en husvägg. En tydlig indelning av husgrundernas funktion kan inte göras, utan alla byggnader kan ha nyttjats för ett bostadsändamål. Husens form visar att det troligen varit både enrumstugor och enkelstugor med flera små rum. Den inre bostadsytan i jordkällargrunderna var ca 3-6 kvm och i husgrunderna ca 12-25 kvm. Enligt muntliga uppgifter förekom det att golven användes som sovplats och möbler fick bäras ut på natten (Hazell 2011:234).

Husgrund - Hus B

Den undersökta husgrunden (A17, hus B) var 7x4 m stor och konstruerad som en stengrund med syllstenrader. Centralt i grunden fanns ett spismursröse och syllstensrad vilka avgränsade grunden i två byggnadsdelar (se figur 9).

Den södra byggnadsdelen består av ett större rum vilket kan tolkas som stuga. Inom rummet fanns spisdetaljer som troligen var från en öppen spis. Fynden bestod av olika föremålstyper vilka visar på både bostads- och hantverkfunktion. Nära spismuren och den östra väggen fanns det flera hushållsföremål och det har troligen funnits någon möbel. Mitt i rummet fanns flera verktyg och material samlat som visar på fler hantverk.

Den norra byggnadsdelen utgörs av två mindre rum, varav det större kan tolkas som kök. Ovanpå spismuren förekom fynd av spisdetaljer från en järnspis och en spiskåpa. Nära spismuren samt vid rummets gavel fanns flera hushållsföremål och förmodligen har det funnits en möbel i hörnet. Det mindre rummet vid murstockens östra sida har varit en smal förstuga/hall. Invid grundens östra utsida fanns en påbyggnad som tolkades som förstuga med ingången till huset. Här förekom likaså en del hushållsföremål. Husgrunden har burit ett trähus som bestod av ett ramverk i trä med brädväggar. Fynd av fönsterdetaljer visar att det fanns fönster i alla riktningar, inom rummen och förstugan. Taket kan ha varit täckt helt eller delvis av tegelpannor. Det framkom få tegelbitar och möjligen har taket även varit annan beklädnad som spån eller bräder. Huset har troligen haft trägolv i rummen utifrån de grundstenar som finns mitt i rummet och i dess ytterkanter. I den norra och västra delen av grunden närmast syllen fanns flera större textil- och klädfragment, vilka kan ha använts som isolering mellan syllen och väggen på motsvarande sätt som förmodats vid Snarsmon (Lindholm 2005:19).

Fyndmaterialet låg i ett rivningslager inom grunden samt spridda utanför grunden, och bestod av föremål från byggnaden, hushållet, möbler, verktyg och personliga saker. Enligt muntliga uppgifter fanns huset kvar och var bebott periodvis fram till senare delen av 1930-talet, för att därefter ha blivit nedmonterat. Huset var likaså indelat i stuga med öppen spis, kök med järnspis, förstuga och en påbyggd förstuga med ingång mot söder. Husgrundens konstruktion och förekomsten av eldstäder samt fyndmaterialets innehåll, visar att det var ett bostadshus med flera funktioner.

Husgrund - Hus E

Den undersökta husgrunden (A26, hus E) var 9,5x5 m stor och konstruerad som en stengrund med syllstenrader. Centralt i grunden fanns ett spismursröse och syllstensrad vilka avgränsade grunden i två byggnadsdelar, varav den västra delen låg på en lägre nivå än den östra delen. Grundens mellersta del undersöktes inte men det fanns antydning till syllstensrader (se figur 14).

Den östra byggnadsdelen har förmodligen bestått av flera rum med förstuga, stuga och kök. En mindre förstuga kan ha varit i den södra delen närmast murstocken. En stenpackning mitt på grundens långsida tolkas som ingången till huset och påträffades en dörrnyckel. I byggnadens östra del fanns ett större rum som kan vara stuga. Fynden bestod av hushållsföremål, verktyg och material, personliga saker och värdesaker. I den norra delen kan det vara ett kök och här förekom brända ben, hushållsföremål som bestick samt möbeldetaljer.

Den västra byggnadsdelen har bestått av ett större rum och var byggd på en lägre nivå än den östra delen. Vid den tidigare inventeringen ansågs byggnadsdelen vara en enkel tillbyggnad kallad "luta". Den västra grundens syllstensrader har dock samma konstruktion och sträckning som den östra delen av grunden men rummet har troligen byggts om. I botten av grunden fanns en stenpackning som täckte hela golvytan och tolkas som ett äldre stengolv. Rummet kan i ett första stadie ha fungerat som en bod/förråd eller stalldel. Här förekom fynd av dörrgångjärn, hästsko och väggkrokar. Stengolvet kom att ersättas av ett högre trägolv med golvbjälkar på

grundstenar. Rummet kan i ett senare stadie ha använts som stuga och bostad. Vid västra gaveln fanns hushållsföremål och detaljer från möbler samt en takfotogenlampa. Husgrunden har burit ett trähus som bestod av ett ramverk i trä med brädväggar. Fynd av fönsterglas visar att det har funnits fönster i väst, syd och öst.

Fyndmaterialet låg i ett brandlager inom grunden, varav merparten av föremålen var brandskadade, vilka kom från byggnaden, hushållet, möbler, verktyg och personliga saker. Enligt muntliga uppgifter fanns huset kvar och var bebott periodvis fram till mitten av 1930-talet, då det brann ned i samband med gräseldning. Husets konstruktion och förekomst av spismur samt fyndmaterials innehåll, visar att det var ett bostadshus med tillbyggnad som haft olika funktioner.

Föremålens funktion och användning

Vid undersökningen framkom ett stort fyndmaterial som bestod av många olika föremålstyper. Fynden delades in i några mera övergripande grupper för att kunna se närmare på föremålens funktion, användningsområden och fyndspridning (se figur 25-28).

Till gruppen **byggnadsdetaljer** hör delar som kan knytas till husens konstruktion. Det stora antalet spik i olika längder och tegelsten har använts för sammanfogning av träväggar respektive spismuren. Spisdetaljer visar förekomst av en järnspis som använts för matlagning och uppvärmning. Fönster- och dörrdetaljer visar på att det fanns flera fönster och dörrar vilka hade en enklare utformning som motsvaras av samtida torpbebyggelse.

En annan grupp var **hushåll och möbler** som visar på husets utrustning och inredning. Inom hushållet fanns ett flertal koppar och tallrikar av porslin, keramik och stengods med både svensk och tysk tillverkning. Här fanns glaskärl såsom dricksglas, skål, burk och flaskglas av enklare bruksglas. Det fanns bestick med skedar, slev, gaffel och kniv samt tagelborste, varav de senare kan ha använts som redskapen inom hantverk. Det förekom flera möbeldetaljer med handtag, lås och beslag från enklare skåp, byrå och kista. Belysning har funnits i form av bords- och takfotogenlampor. Många föremål hade dekor med den under sekelskiftet använda Jugendstilen.

En stor grupp var inom **hantverk och bruksföremål** som visar på olika verksamheter. Det fanns verktyg och material för arbete inom olika hantverksområden. Här fanns verktyg för plåt- och träarbeten med liten hammare och punsar, samt material av järn, zink-/bleckplåt samt koppar-/mässing. Andra verktyg var för träarbeten såsom hyvlar, mejslar, stämjärn, håljärn och borr, likaså även för skogarbete med yxa, såg, kil och bryne. Förekomsten av schabloner med bokstäver som används för arbete vid färgtryck. En tagelborste kan indikera på förekomst av tagelarbeten, likaså kan knappar av ben/horn och ett fåtal benbitar visa på arbetsområdet. Enligt muntliga uppgifterna förekom hantverk inom samma materialtyper och handel med tillverkade föremål som t ex kärl, bunkar, korgar, klädhängare, redskap (Hazell 2011:236). Förekomsten av hästsko, sömmar och spännen visar även på hantering av hästar i direkt anslutning till husen. Ett mera oväntat fynd var patronhylsor och kula/blysmälta. Många patronhylsor hade sågats av och enligt muntliga uppgifter förekommer metoden att använda och anpassa ammunition från gevär till revolver. Enligt källorna användes en revolver under en släktfej i Krämarstan 1916. Händelsen kallas för "Långfredagskriget" och det förekom både skottlossning och en skottskada (Hazell 2011:238). Det är dock okänt om patronerna har något med händelsen att göra.

Till gruppen **personlig utrustning** hörde personliga saker och tillhörigheter. Det framkom textilier, skodelar, knappar och spännen till kläder som användes i vardagen. Klädfragmenten var från kavaj/jacka och byxor i svart, brun och svartrandigt maskinvävd bomull. Det fanns ett stort antal knappar och spännen av material som ben, porslin, mässing, koppar och järn varav flera hade dekor och mönster. Förekomsten av en börs, mynt, stämpel samt fickur ger indirekt en koppling till den handels- och försäljningsverksamhet som förekom. Smycken som medaljong, brosch och guldtand ger även indikation om vissa ekonomiska möjligheter. Enligt fotografier och

muntliga uppgifter framträder en finare klädsel med mörk kostym/jacka, stora knappar, fickur skarf och hatt.

Resandebosättningen i Krämarstan

De resandes sociala och ekonomiska standard kan med viss försiktighet ses med utgångspunkt från byggnader och fyndmaterial. Hus och byggnader visar på samma enkla standard som kan ses hos motsvarande grupper av backstugesittare och torpare. Fyndmaterialet visar däremot en något högre ekonomisk standard än vad som kan iakttas hos de motsvarande grupperna. Det förekommer dock både sociala och ekonomiska skillnader inom de resande som var bosatta på platsen och det går inte att dra några generella slutsatser om resande som en grupp. Skillnaderna har varit stora med både ekonomisk möjlighet till fastighetsköp och omtalad fattigdom.

Bosättningen i Krämarstan tillkom genom ett större markköp av en resandefamilj som därefter upplät mark för nybebyggelse. Bosättningsläget var i en gränstrakt mellan olika län, landskap, socknar, kommuner och tingslag. Ett liknade bosättningsläge tycks även vara fallet på flera andra resandebosättningar som t ex vid Snarsmon. I Finnerödja fanns det troligen flera viktiga förutsättningar som möjlighet till markköp och närhet till andra resande som var bosatta i södra Närke och norra Västergötland. Här fanns likaså närheten till kommunikationer med järnvägen, riksvägen och landsvägar. Det var goda förutsättningar till handel på Paradistorg, direkthandel i traktors gårdar och handel på ett stort antal marknadsplatser och torg i närområdet. Bosättningen i Krämarstaden upphörde troligen av flera orsaker, med bakgrund i både lokala och regionala händelser. Tiden kring första världskriget var svår med missväxt, svält, sjukdomar (TBC), samt brist på varor, arbete och inkomster. I en tid av social oro och vanrykten gav det förmodligen upphov till att mark och hus köptes upp av utomstående och kommunen, varav de kvarvarande avhystes under dramatiska former. (Hazell 2011, Finnerödja hbf)

Referenser

Arkiv- och kartmaterial

RKA, Rikets allmänna kartverks arkiv
LMA, Lantmäterimyndigheternas arkiv
LSA, Lantmäteristyrelsens arkiv
NM, Nordiska Museet
RAÄ, Riksantikvarieämbetet, (FMIS) Fornminnesregistret
SOFI, Institutet för språk- och folkminnen, Namnarkivet i Uppsala
ÖLM, Örebro läns museum, arkiv och bibliotek
Ekonomiska kartan, 1958. Finnerödja J133-9E 6e 59. (RAKA).
Generalstabens karta, 1888. Askersund J243-64-1. (RAKA).
Häradskartan, 1877-82. Finnerödja J112-64-22. (RAKA).
Laga skifte, Ågoutbyte, 1844. Akt 18-FIN-239. (LMA).
Laga skifte, 1845. Finnerödja socken Högsås nr 1. (LSA).
Rågångsätgård, 1920. 18-FIN-424. (LMA).

Litteratur

Alm, J 1953. *Arméns eldhandvapen - förr och nu*. Stockholm.
Calissendorff, K & Larsson, L 1998. *Ortnamn i Närke*. Humanistic Studies at the University of Örebro 1. Örebro.
Conradson, B & Nessle, O 1980. *Svenska skyltar*. Stockholm.

Eklund, C 2011. *Landskapsanalys av Krämarstaden i Finnerödja Socken* – en boplats för resande romer under tidigt 1900 - tal. Länsstyrelsen i Örebro län och Kristianstads högskola.

Fagerlind, Ö & V 1989. *Svenskt matsilver* - 123 modeller i bild. Kalmar.

Fredlund, J 1997. *Gammalt Porslin* – Svenska serviser 1790-1990. Västerås.

Hazell, B 2011. *Resandefolket - från tattare till traveller*. Andra upplagan. Stockholm.

Kjellendorff, B 2005. *Finsk invandring till Tiveden med omnejd*. Värnamo.

Lindholm, K. 2005. *Resandebosättningen på Snarsmon*.
Arkeologisk forskningsundersökning. Naverstad socken, Ejgde 1:4 och 1:14, Tanum kommun. RAÄ 373. Bohusläns museum. Rapport 2005:7.

Lindholm, K. 2006. *Resandebosättningen på Snarsmon 2005*.
Arkeologisk forskningsundersökning, del 2. Naverstad socken, Ejgde 1:4 och 1:14. Naverstad RAÄ 373. Bohusläns museum. Rapport 2006:47.

Lindholm, K. 2007. *Resandebosättningen på Snarsmon*.
Arkeologisk Forskningsundersökning, del 3, 2006. Naverstad RAÄ 373. Ejgde 1:4 och 1:14, Naverstad socken, Tanum kommun. Bohusläns museum. Rapport 2007:74.

Lorenz, K 1997. *Koketta kaffekoppar* – Den svenska kaffekoppens historia. Karlstad.

Pipping, G 1995. *Urmakare och klockor* – i Sverige och Finland. Stockholm.

Sannerstedt, H 2011. *Krämarstaden – plats och berättelse*. Rapport 2011:30. Örebro läns museum.

Opublicerat, muntligt

Andersson, Rolf (Finnerödja). Muntligt, skisser. Nedskrivet av Bo Hazell.

Gustaf Neander (Finnerödja, Fd 1874). Muntligt om de obesuttnas bebyggelse och sociala förhållanden. Nedskrivet av Linnéa Andemar. Nordiska Museet, E.U. 19831.

Johansson, Roger (Kumla, Fd 1938). Brev och muntligt. Nedskrivet av Bo Hazell.

Persson, H-O. Texter, hemsida, utställning, skyltar. Finnerödja Hembygdsförening.

Pettersson, Gustav (Rabo, Fd 1895). Minnesanteckningar. Nedskrivet av Paul Pettersson.

Webben

Finnerödja Hembygdsförening:

<http://www.finnerodjahembygd.se/>

Nordiska Museet. Adress:

<http://nationellaminoriteter.nordiskamuseet.se/romer.htm>

PM&M, Porcelain Marks & More:

<http://www.porcelainmarksandmore.com/related/silesia/altwasser-01/>

Den Skandinaviska Resandekartan:

<http://reisendekartet.no/sv/>

Signaturer.se, Porslin & keramik - Stämplat & Signaturer:

<http://www.signaturer.se/Sverige/porslin.htm>

Digitaltmuseum:

www.digitaltmuseum.se/021026160696/kaffekanna (ÖLM)

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsen Örebro län: Dnr 431-5561-2013, 431-2914-2014
Örebro läns museum: Dnr 2012.250.133

Utförandeperiod: 2013-10-10--13,16. och 2014-05-9--13,18--19.

Belägenhet: ”Krämarstan”, Paradis 1:2 (vid Lilla Högsås), Finnerödja socken, Laxå kommun, Västergötland, Örebro län.

Fornlämning RAÄ 265:1 Finnerödja

Ekonomiska kartan: 9E 6e SV Finnerödja

Koordinater: N 6528737. Ö 467744. Z 223 (SWEREF 99 TM)
N 6531350. Ö 117732. Z 223 (SWEREF 99 15 00)

Koordinatsystem: DGPS: SWEREF 99 15 00. RH2000.
Markeringar med träkäppar

Projektleddning: Ann Högman, Martin Edlund, Britt-Inger Lundqvist

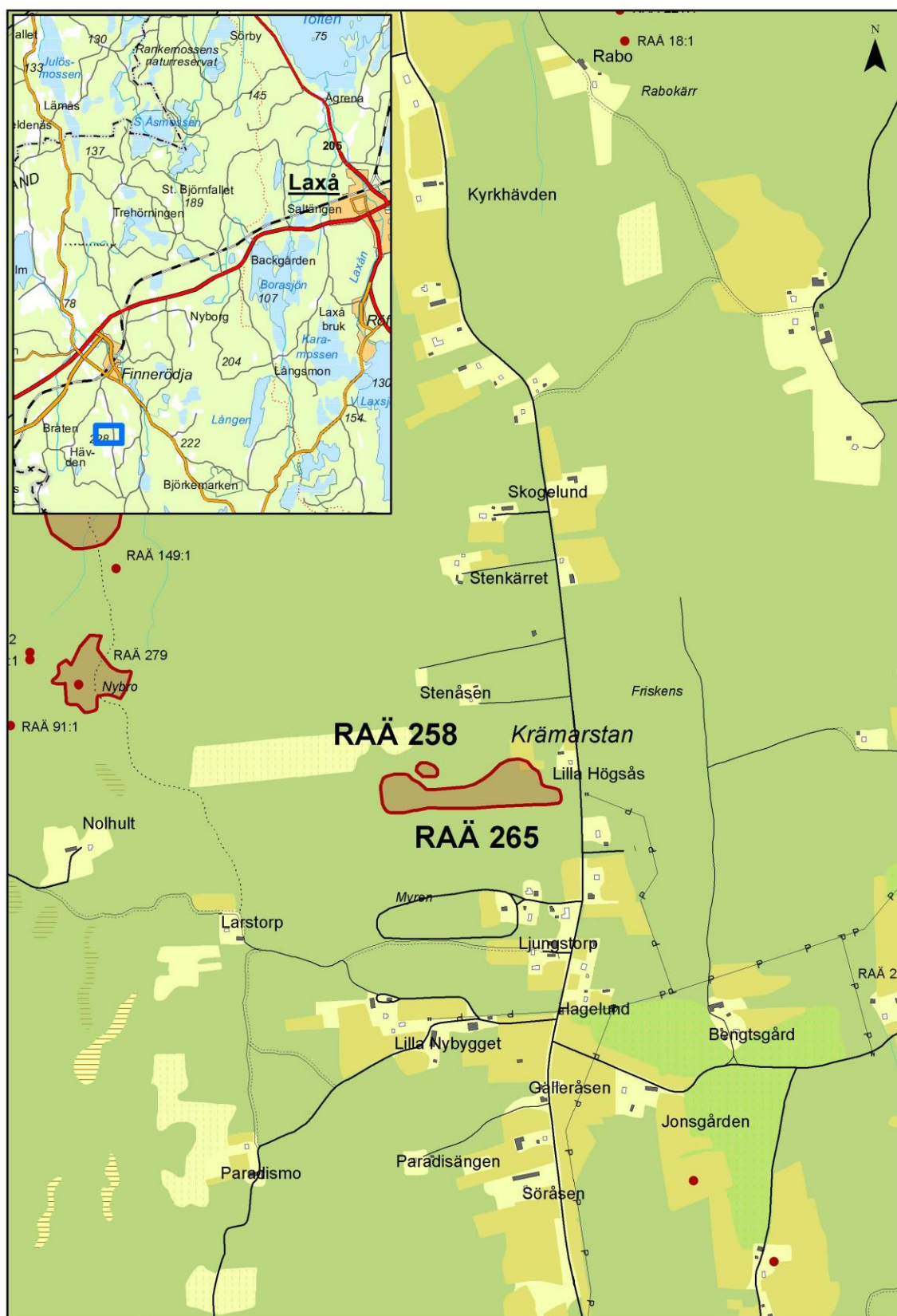
Arbetsgrupp/personal: Representanter från Finnerödja hembygdsförening;
Hans-Owe Persson, Ewa Hermansson, Lena Gribing, Leif Vörde.
Representanter från Resandegruppen; Ronny Andreasson, Tommy
Nilsson, Raymond Nilsson, Josefin Fransson, Åsa Johansson.
Övriga; Jessica Stocks, (KU). Adam Skoghäll (ÖU).
Bodil Andersson. Elever Åk5 Finnerödja skola.

Underkonsulter: Metria AB, Hallsberg, Per-Åke Jureskog
FoGIS, Andreas Fogelberg
Metalldetektor, Håkan Lindberg

Dokumentation: Ritning. R.nr:1-3 (2013). R.nr:4-12. (2014)
Foto. ÖLM-2016-37-1-100. (2013) ÖLM-2016-38-1-150. (2014)
Fynd. F1-195 (2013). F1-330. (2014)

Figurförteckning

- Figur 1.(a) Utdrag från GSD-Översiktskartan med området markerat inom blå rektangel.
(b) Utdrag från GSD-Fastighetskartan med plats och fornlämningar markerade. Skala 1:10 000.
- Figur 2. Bostadshuset vid Lilla Högsås från nordöst. Foto M Edlund.
- Figur 3. Uthuset vid Lilla Högsås från nordöst. Foto M Edlund.
- Figur 4. Skogsvägen ”Storgatan” vid Krämarstan. Foto Ann Hellman.
- Figur 5. Områdesplan med samtliga anläggningar markerade (A1-A74). Skala 1:1650.
- Figur 6. Husgrunden hus B (A17) från söder. Foto M Edlund.
- Figur 7. Undersökning av husgrund (hus B, A17). Foto M Edlund.
- Figur 8. Husgrunden hus B (A17) från söder. Foto M Edlund.
- Figur 9. Planritning över husgrunden hus B (A17). Förklaring; orange = tegel, brun/vit = trärest.
- Figur 10. Profilitritning över husgrunden hus B (A17) mot väst. Förklaring; orange = tegel, streckad = lager, kryssad = spisiröse.
- Figur 11. Husgrunden hus E (A26) från sydväst. Foto M Edlund.
- Figur 12. Undersökning av husgrunden (hus E, A26) från öst. Foto M Edlund.
- Figur 13. Husgrunden hus E (A26) med stengolv, från sydväst. Foto M Edlund.
- Figur 14. Planritning över husgrunden hus E (A26) med stengolv. Förklaring; orange = tegel.
- Figur 15. Profilitritning över husgrunden hus E (A26) mot norr. Förklaring; streckad = lager, kryssad = spisiröse.
- Figur 16. Husgrunden hus N (A56) från norr. Foto M Edlund.
- Figur 17. Planritning över husgrunden hus N (A56). Förklaring; skrafferat = jordvall.
- Figur 18. Profilitritning över husgrunden hus N (A56) mot söder. Förklaring; streckad = jordvall.
- Figur 19. Husgrunden hus P (A62) från väst. Foto M Edlund.
- Figur 20. Planritning över husgrunden Hus P (A62). Förklaring; streckad = jordvall. Ê = fynd.
- Figur 21. Profilitritning över husgrunden Hus P (A62). Förklaring; streckad = jordvall.
- Figur 22. Den raserade brunnen (A2). Foto H Sannerstedt.
- Figur 23. Planritning över brunnen (A2), delvis raserad.
- Figur 24. Profilitritning över brunnen (A2) mot söder, delvis raserad.
- Figur 25. Fyndspridning inom husgrunden hus B (A17).
- Figur 26. Föremål hus B (A17) Spisen, borste F106, hammare (F50), kopp(F14), munspel (F174). Foto M Edlund.
- Figur 27. Fyndspridning inom husgrund hus E (A26).
- Figur 28. Figur 27. Föremål i hus E (A26). Låsknäppe (F166), kniv (F186), fickur (F181), knappar (F174). Foto M Edlund.
- Figur 29. Områdesplan med samtliga husgrunder markerade (Hus A-R). Skala 1:1650.



Figur 1.(a) Utdrag från GSD-Översiktskartan med området markerat inom blå rektangel.
 (b) Utdrag från GSD-Fastighetskartan med plats och fornlämningar markerade. Skala 1:10 000.



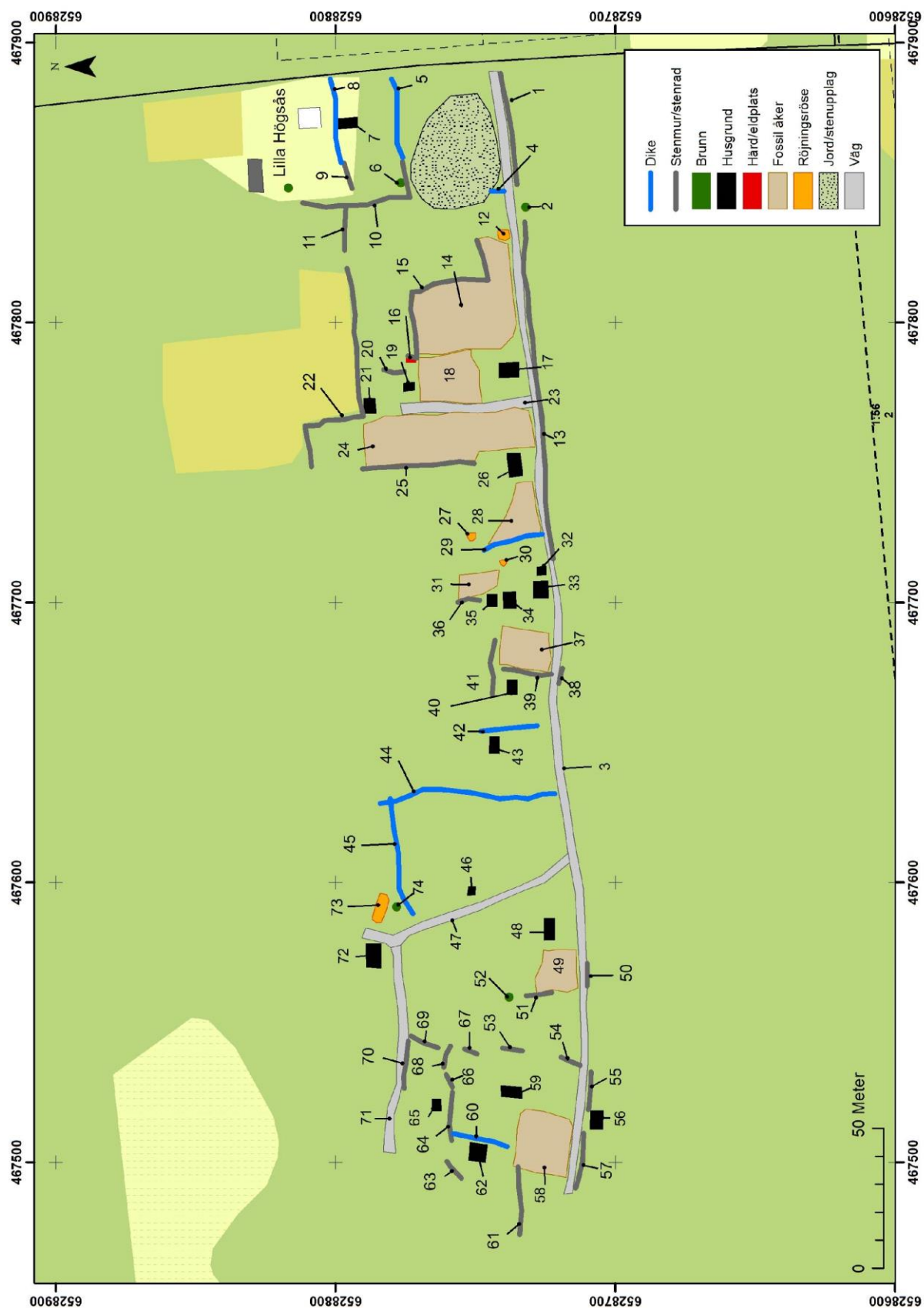
Figur 2. Bostadshuset vid Lilla Högsås från nordöst.
Foto M Edlund.



Figur 3. Uthuset vid Lilla Högsås från nordöst. Foto
M Edlund.



Figur 4. Skogsvägen ”Storgatan” vid Krämarstan. Foto A Hellman.



Figur 5. Områdesplan med samtliga anläggningar markerade (A1-A74). Skala 1:1650



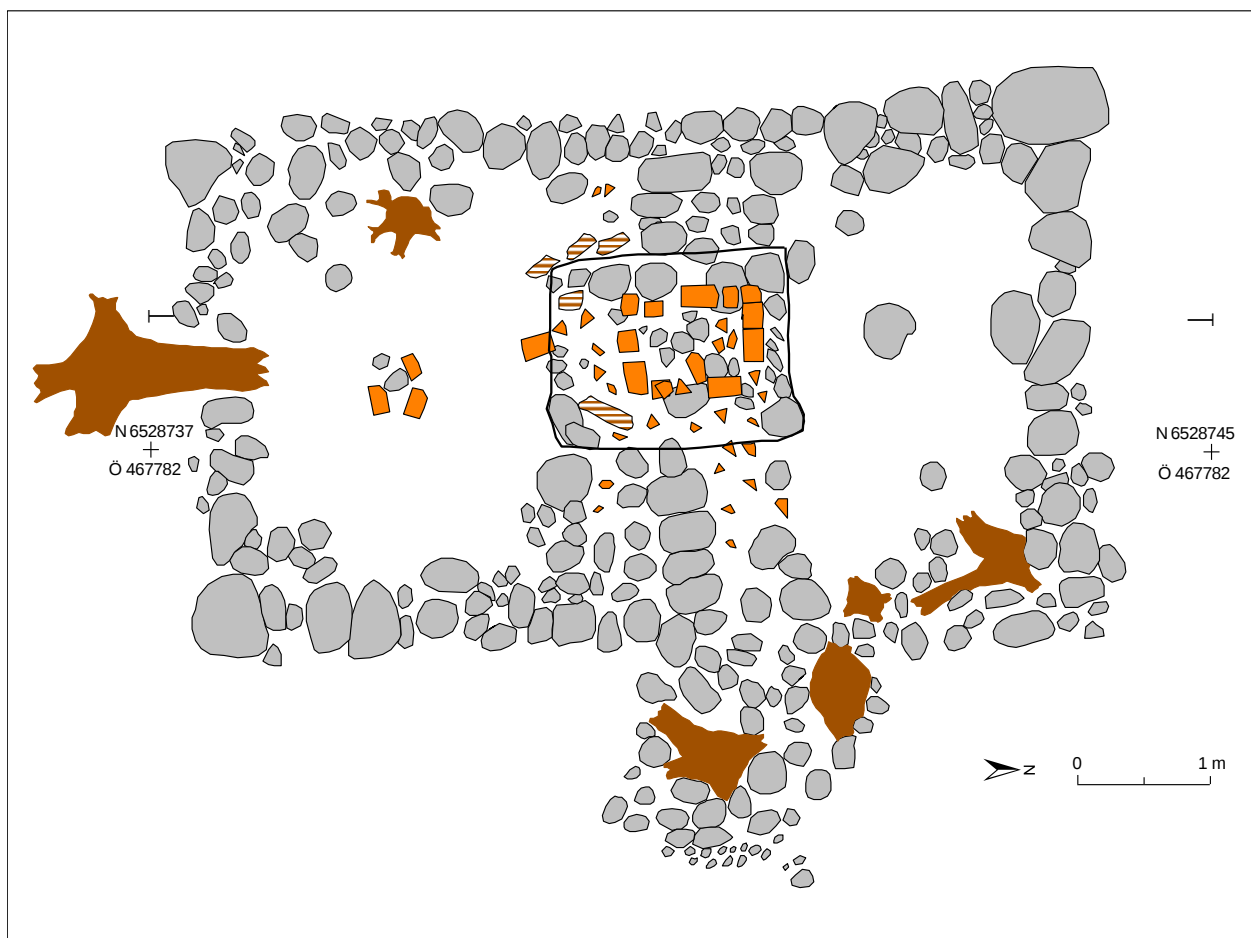
Figur 6. Husgrunden hus B (A17) från söder. Foto M Edlund.



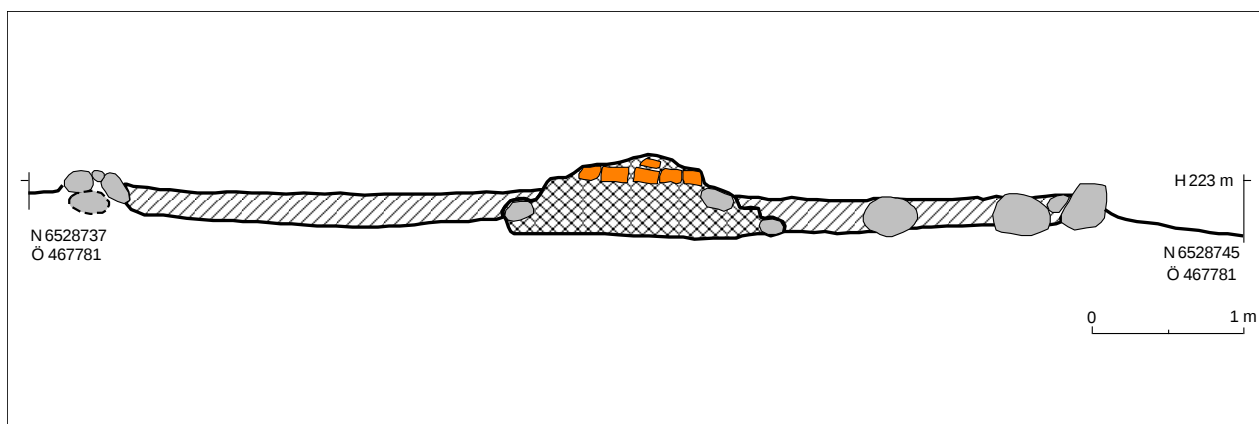
Figur 7. Undersökning av husgrund (hus B, A17). Foto M Edlund.



Figur 8. Husgrunden hus B (A17) från söder. Foto M Edlund.



Figur 9. Planritning över husgrunden hus B (A17). Förklaring; orange = tegel, brun/vit = trärest.



Figur 10. Profilritning över husgrunden hus B (A17) mot väst. Förklaring; Orange = tegel, streckad = lager, kryssad = spisröse.



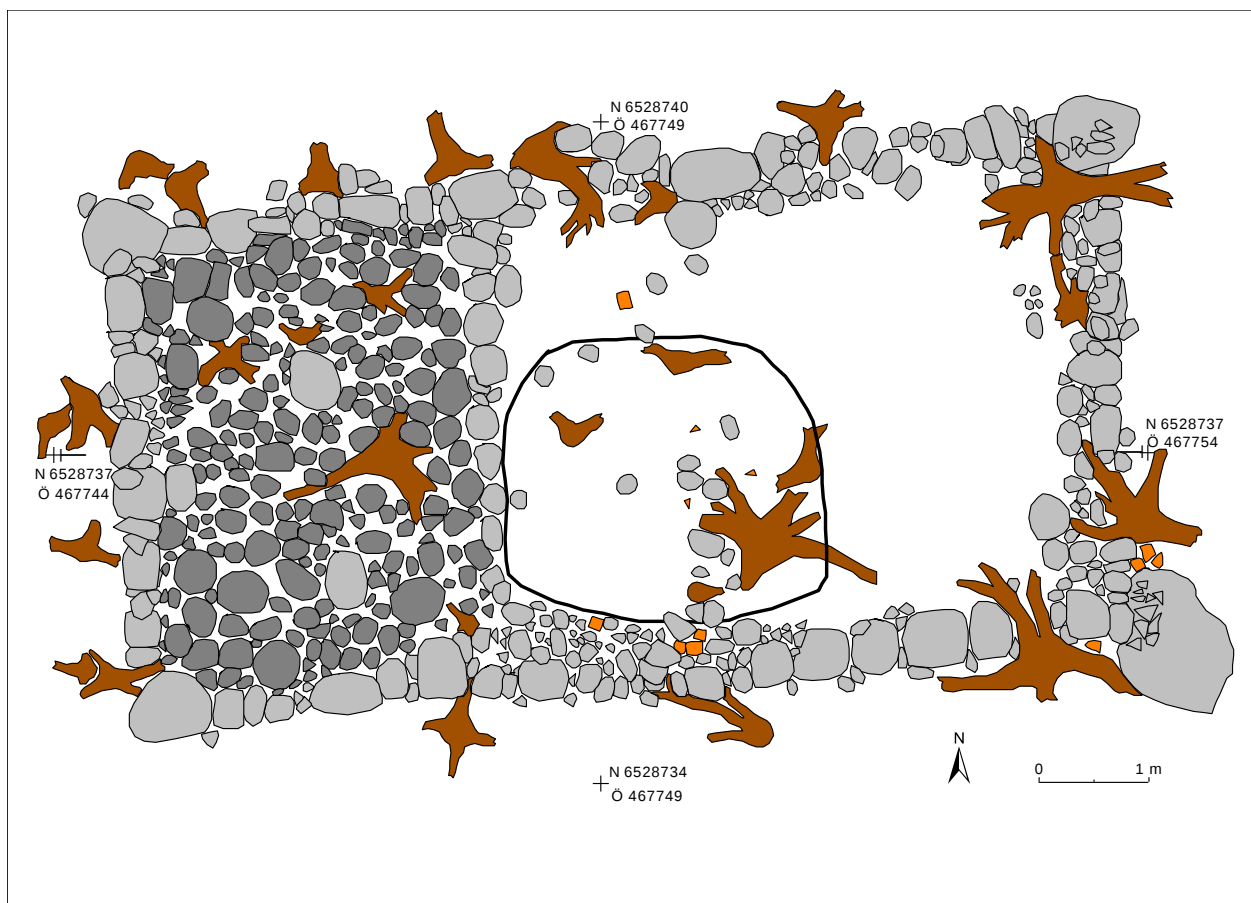
Figur 11. Husgrunden hus E (A26) från sydväst. Foto M Edlund.



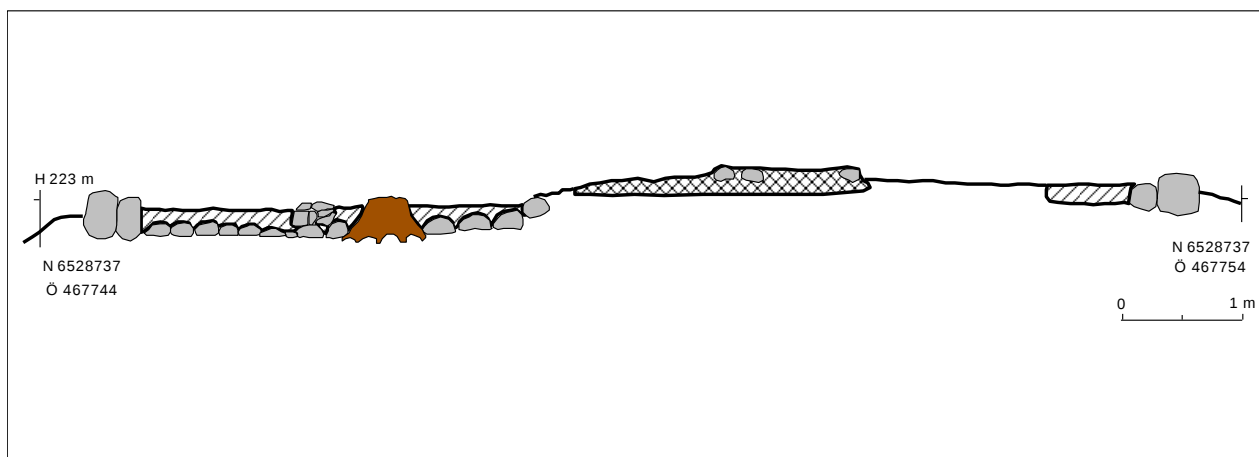
Figur 12. Undersökning av husgrund (hus E, A26) från öst. Foto M Edlund.



Figur 13. Husgrunden hus E (A26) med stengolv, från sydväst. Foto M Edlund.



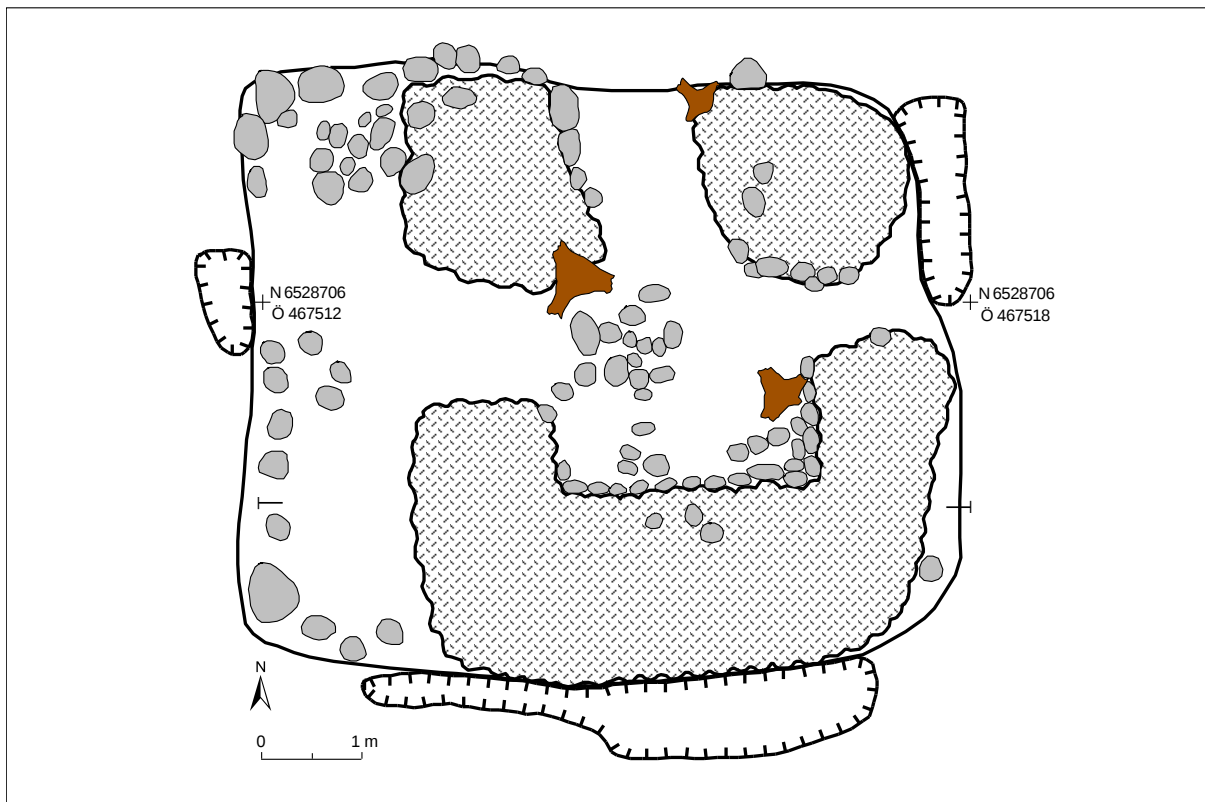
Figur 14. Planritning över husgrunden hus E (A26). Förklaring; orange = tegel.



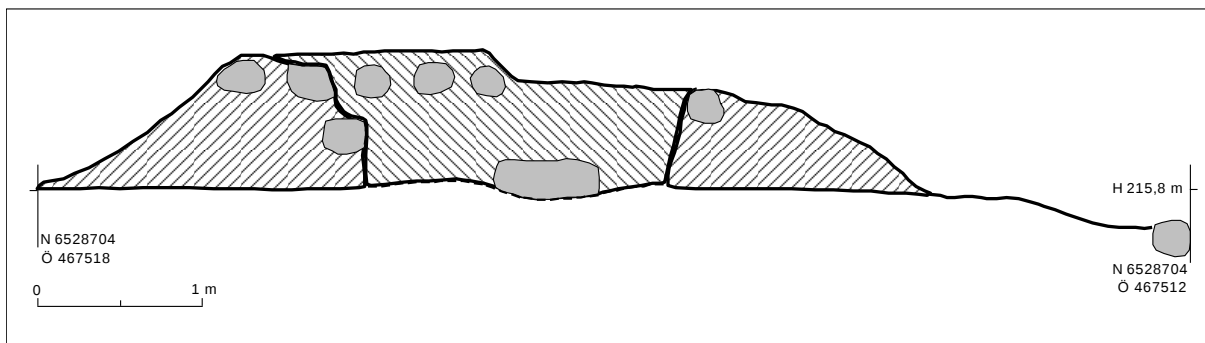
Figur 15. Profilitning över husgrunden hus E (A26) mot norr. Förklaring; streckad = lager, kryssad = spisröse.



Figur 16. Husgrunden hus N (A56) från norr. Foto M Edlund.



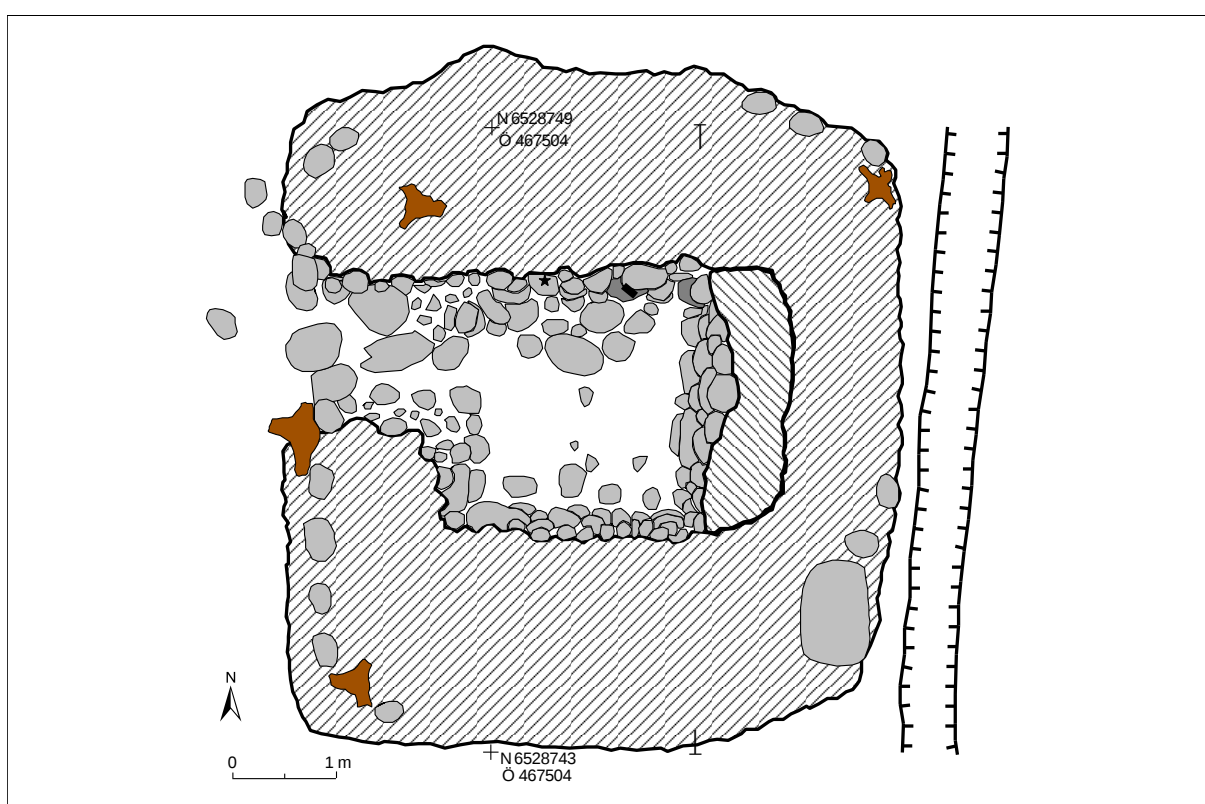
Figur 17. Planritning över husgrunden hus N (A56). Förklaring; skrafferat = jordvall.



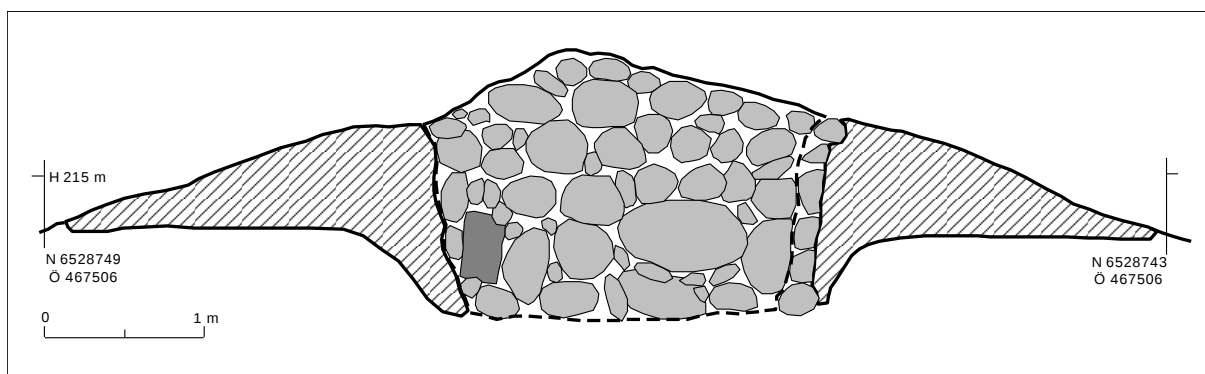
Figur 18. Profilritning över husgrunden hus N (A56) mot söder. Förklaring; streckad = jordvall.



Figur 19. Husgrunden hus P (A62) från väst. Foto M Edlund.



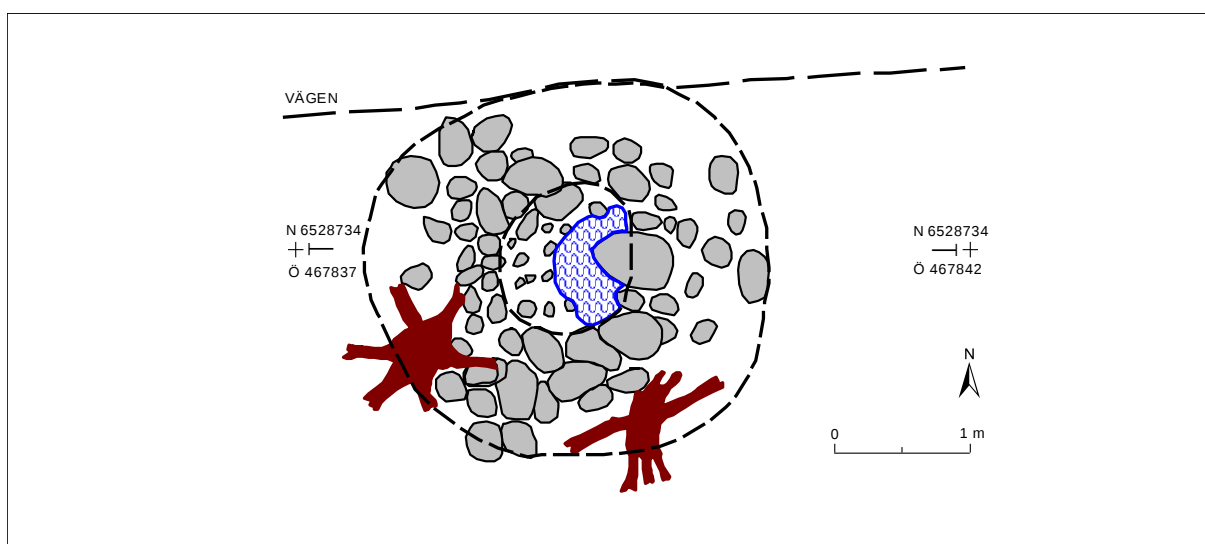
Figur 20. Planritning över husgrunden Hus P (A62). Förklaring; streckad = jordvall. ★ = fynd.



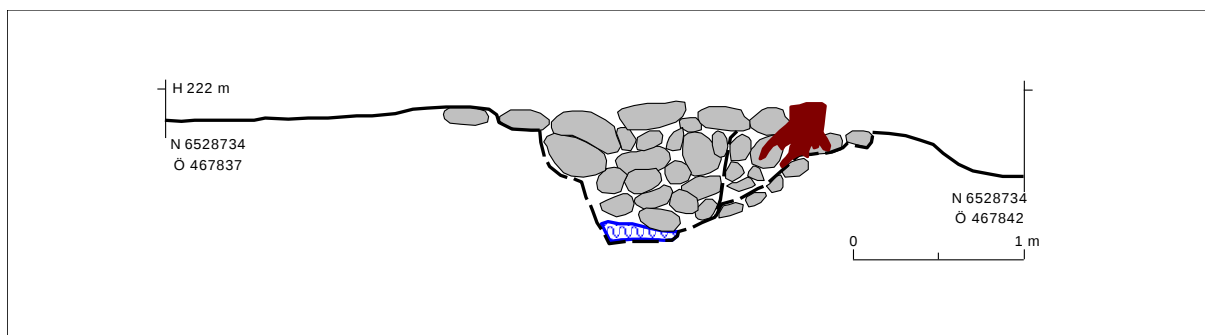
Figur 21. Profilitritning över husgrunden Hus P (A62). Förklaring; streckad = jordvall.



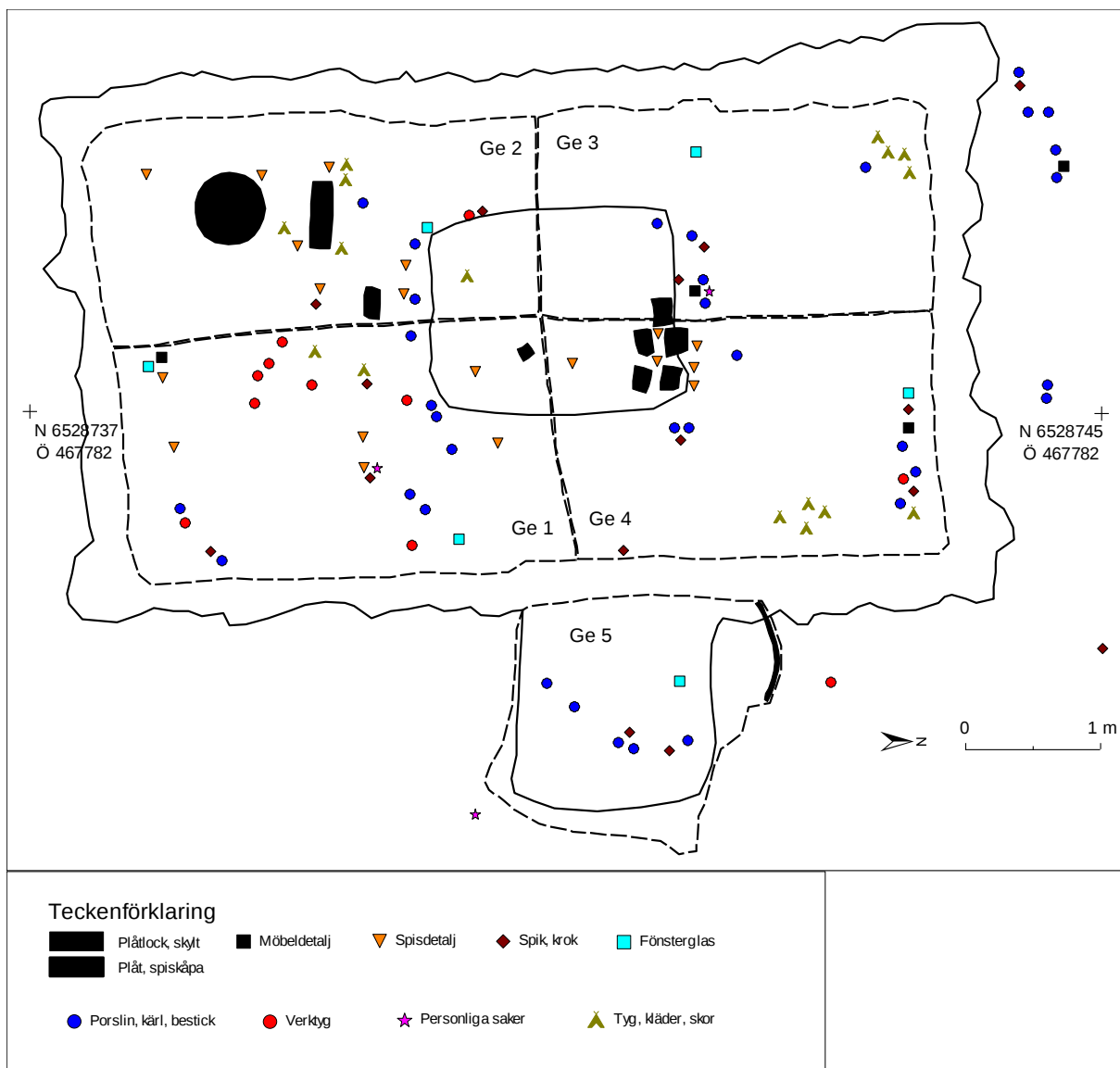
Figur 22. Den raserade brunnen (A2). Foto H Sannerstedt.



Figur 23. Planritning över brunnen (A2), delvis raserad.



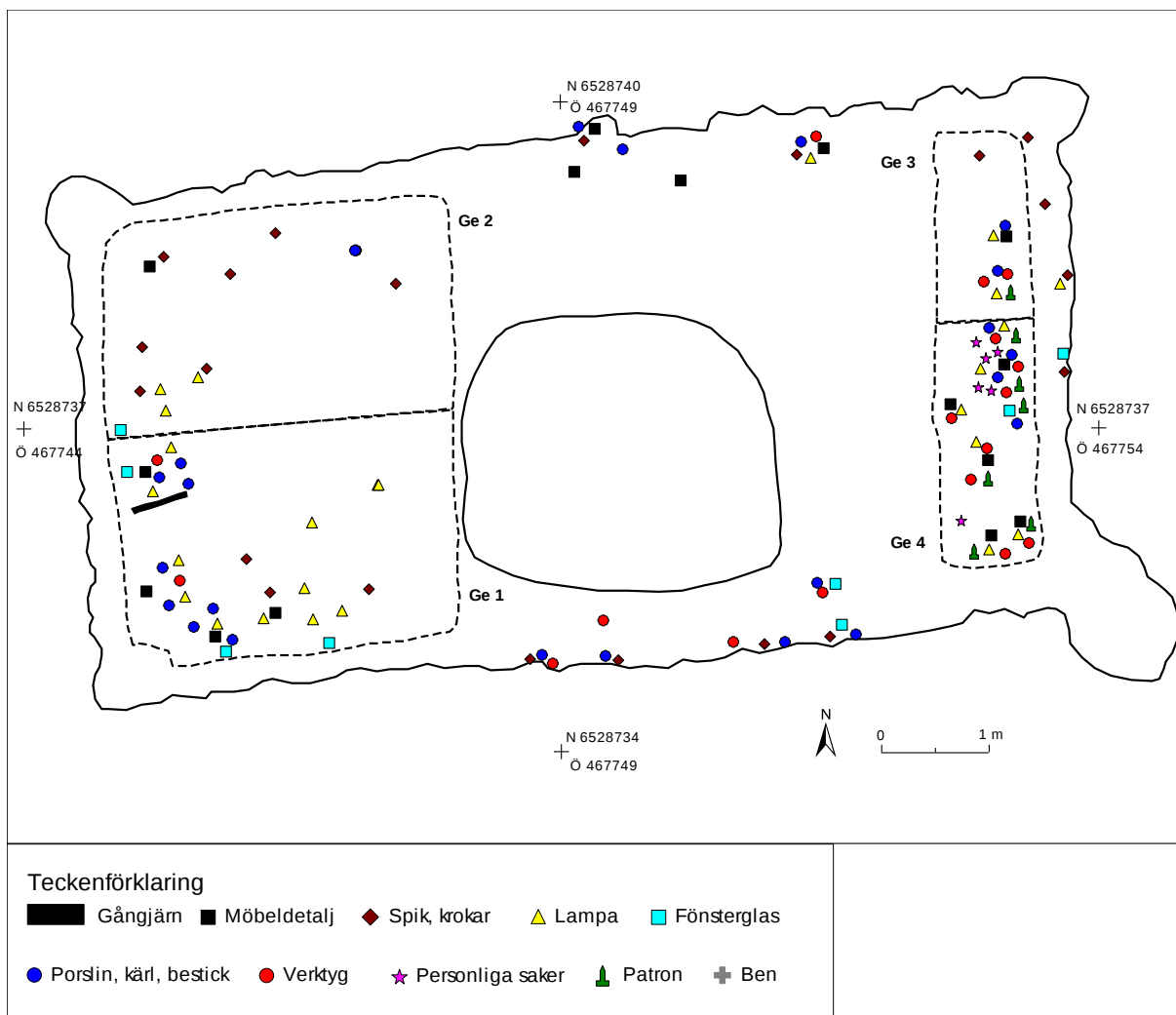
Figur 24. Profilritning över brunnen (A2) mot söder, delvis raserad.



Figur 25. Fyndspredning inom husgrunden hus B (A17).



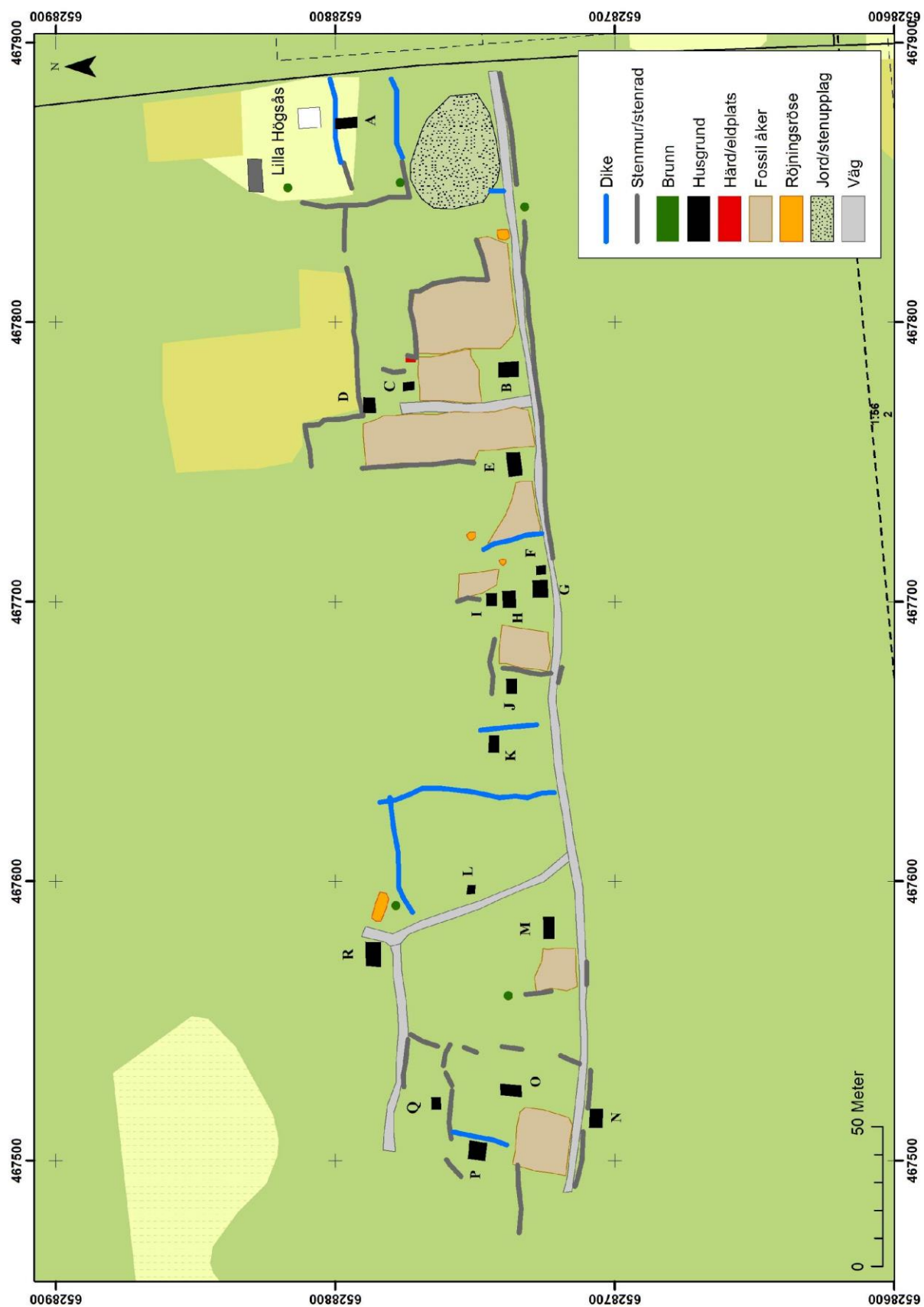
Figur 26. Föremål hus B (A17) Spisen, borste F106, hammare (F50), kopp(F14), munspel (F174). Foto M Edlund.



Figur 27. Fyndspridning inom husgrunden hus B (A17).



Figur 28. Föremål i hus E (A26). Låsknäppe (F166), kniv (F186), fickur (F181), knappar (F174). Foto M Edlund.



Figur 29. Områdesplan med samtliga husgrunder markerade (Hus A-R). Skala 1:1650.